

Svein Arne Rudi

Med rett til å bli bevart

En undersøkelse av tvestuer på
husmannsplasser i Hamarregionen

Masteroppgave i kulturminneforvaltning

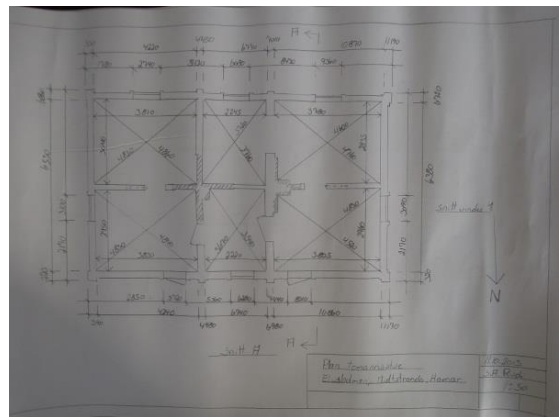
Trondheim, november 2014

«Med rett til å bli bevart»

- En undersøkelse av tvestuer på husmannsplasser i Hamarregionen

«De visste om alle løer og staurhus, men spurte jeg om husmannsplasser, så visste de ingenting før jeg satte fingeren på kartet»

Navn: Svein Arne Rudi

NTNU

Institutt for historiske og klassiske fag

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning

Høsten 2014

Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik

Innhold

Forord	3
1.0 innledning	4
1.1 Problemformulering	5
1.2 Avgrensning	6
1.3 Begrepsavklaring	6
2.0 Teoretisk forankring	7
2.1 Kulturminnevernets historie	8
2.2 Husmannsvesenets historie, - en introduksjon	12
2.3 Violet le-Duc, Ruskin og Riegel	15
2.4 Lovverk for beskyttelse av kulturminnet	17
2.4.1 Kulturminneloven	17
2.4.2 Plan og bygningsloven	18
2.5 Verneverdi og vernekriterier	18
2.6 ICOMOS Venezia charter definisjoner av kulturminne	20
2.7 «De stygge kulturminner» og «Brudd»	21
2.8 Aleida Assmanns minneteori	22
2.9 Byggeskikken	24
2.10 Utviklingen av romplanet	25
2.10.1 Husene får 1,5 -2 etasjer	27
2.10.2 Husbygging blir vitenskap	28
3.0 Metodisk tilnærming til oppgaven	29
3.1 Dokumentasjonsanalyse som forskningsmetode	29
3.2 Intervju som forskningsmetode	31
3.3 Etske problemstillinger	33
3.4 Presentasjon av reliabilitet og validitet	33
3.5 Tolkning av resultat	35
4.0 Presentasjon av resultat	35
4.1 Presentasjon av resultat fra Askeladden	35
4.2 Presentasjon av tvestuene	36
4.2.1 Presentasjon av Åker gård	36
4.2.1.1 Presentasjon av husmannsplassen Disenhagen	37
4.2.2 Presentasjon av Storhamar gård	41
4.2.2.1 Presentasjon av husmannsplassen Rosenlund	41
4.2.3 Presentasjon av Lund Nordre	44
2.2.3.1 Presentasjon av husmannsplassen Tajet	44
4.3 Presentasjon av intervju	47
5.0 Drøfting av resultater	47
5.1 Drøfting av hvorfor tvestua synes lite kjent	47
5.2 Drøfting av hvilke utbredelse tvestua har hatt	50
5.3 Drøfting av kulturminneverdier som ligger i tvestua	52
5.3.1 Drøfting av kunnskapsverdi og bruksverdi	53
5.3.2 Drøfting av opplevelsesverdi	55
6.0 konklusjon	56
7.0 Litteraturliste	58
8.0 Vedlegg	

Forord

Det å kunne videreutvikle interessene mine har hele tiden vært en styrende drivkraft i meg. Mine omgivelser har nok mer enn én gang stilt spørsmål ved om denne fragmenterte tilværelsen med familie, jobb og studier ville føre noe godt med seg. Mitt svar har alltid vært at nye oppdagelser innenfor krysningsfeltet mellom teori og praksis har virket mer energigivende enn tappende. Nå skal det sies at ikke alle dager har vært fylt med roser, men kunnskapsvandringen ved NTNU har gitt meg bedre innsikt i de mekanismene som styrer kulturminneforvaltningen.

Verden vi omgir oss med genererer tanker. Mennesker har i alle tider tatt beslutninger på bakgrunn av de rammer som omgir oss. For å kunne forstå oss selv, kreves det en kjennskap til historien. Beslutninger påvirker historien. En historie slutter ikke i dag. Det vil alltid komme nye dager med nye historietilføyelser. Å kunne forstå historien blir derfor sentralt når en beslutning blir tatt. Et begrep innen restaureringshåndverket er «kunnskap och lärande i handling»¹ og «tacit knowing»². I dette ligger tolking og improvisasjon. Den observante håndverker, skrivearbeid er også et håndverk, fanger inn deler som deretter settes inn i bildet. Når vi konfronteres med et kulturminne skal vi derfor ha alle muligheter åpne. Alle mennesker er forskjellige. Våre kulturminner er også i utgangspunktet forskjellige og må tolkes ut fra forekomst og særegenhet.

Underveis på reisen mot å besvare problemstillingen om hvilken plass tvestua bør ha i norsk bygningsvern, er det mange jeg burde rette en oppmerksomhet til. Tvestua for husmenn virker i dag lite kjent. Av den grunn kan intervjupersoner eller andre jeg har kontaktet følt seg hjelpeløse, men dere har alle vært viktige informasjonsgivere til mitt puslespill. En takk skal dere alle ha for den tiden dere har avsett til meg. En spesiell takk vil jeg rette til min veileder Aud Mikkelsen Tretvik ved NTNU som har gitt meg gode råd på veien og Elisabeth Seip, avdelingsleder for kulturminner ved enheten for Samferdsel, Kulturminner og Plan (SKP) i Hedmark fylkeskommune. Hun har alltid vært imøtekommende og serviceinnstilt.

Til slutt vil jeg takke min familie for at de stilte opp på de mange turene opp til Trondheim.

¹ Molander, Bengt 1996:11

² Polanyi 1966:4 i Molander, Bengt 1996:35

1.0 Innledning

I løpet av høstsemesteret 2013 skulle masterstudentene på kulturminnestudiet ved NTNU gjennomføre en hospiteringsperiode i en relevant bedrift. Et av formålene med hospiteringen var å introdusere studentene for en aktuell problemstilling som masteroppgaven kunne bygges opp rundt. Jeg valgte å hospitere ved Hedmark Fylkeskommune, enhet for Samferdsel, Kulturminner og Plan (SKP). Gjennom denne perioden, som strakte seg over to måneder, fikk jeg innsyn i hvordan Fylkeskommunen administrerer og skjøtter sin rolle i forvaltningen av sine kulturminner.

En av arbeidsoppgavene mine i denne perioden var å utføre en bygningsoppmåling av ei stue på den nedlagte husmannsplassen Disenhagen. Det særegne ved stua var at den hadde to separate boenheter som hver har huset en familie. I Hedmark Fylkeskommune omtales denne stua som tvestue. Gjennom hospiteringsperioden stilte jeg meg mer og mer undrende til hva «fenomenet» Disenhagen egentlig var. Ved å stille erfarne bygningsvernere og fagfolk samme spørsmål, og de heller ikke visste stort, begynte idéen om å forske på fenomenet tvestue å utvikle seg.

Formålet med oppmålingen av Disenhagen var å dokumentere stuen som et ledd i en fredningsprosess. Tvestua ligger tett inntil Åkersvika naturreservat i Hamar kommune. I umiddelbar nærhet til tvestua ligger en av innlandets største uberørte gravhauger. Både gravhaugen og husmannsplassens åkerareal er underlagt «Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat...»³. Forskriften legger føringer for et strengt vern med henblikk på uttak av vegetasjon. I følge muntlig utsagn av antikvar Lintoft i Hedmark Fylkeskommune avdeling for kulturarv⁴, blir paragrafen om uttak av vegetasjon praktiseres til det fulle av miljøvern avdeling hos Fylkesmannen i Hedmark. Det foregår derfor en kamp mellom naturmangfoldloven og kulturminneloven om begrensninger og muligheter med henblikk på skjøtsel. Begge lover er underlagt Klima- og miljødepartementet.

Bygninger er konstruert for å dekke menneskers behov. Behov endres i interaksjon mellom mennesker og samfunnet. Hvilken funksjon og «mening» denne stua skulle fylle, vil jeg derfor forsøke å belyse gjennom denne oppgaven. Jeg må derfor evne å se oppgaven gjennom flere øyne, og det sosiokulturelle perspektiv vil derfor stå sentralt. Jeg er utdannet bygningsmann

³Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat m.m.

⁴ Muntlig samtale med saksbehandler ved Hedmark Fylkeskommune avdeling for kulturarv 16.10.2014

med praksis både innen tradisjonelt håndverksarbeid, men også antikvariske arbeider. Denne bakgrunnen vil farge mine vurderinger. Victor Hugo, en fransk forfatter, har sagt at «det er to ting ved en bygning: bruken og skjønnheten. Bruken tilhører eierne, og skjønnheten hele verden»⁵.

Til tider var det meget utfordrende å innhente data og informasjon om tvestua. Dette fordi ressurspersoner innenfor kulturminnefeltet hadde begrenset kunnskap om fenomenet. Derfor vil jeg i oppgaven forsøke å belyse bakgrunnen for at tvestua virker lite kjent. Når ingen fagpersoner eller andre, så langt jeg har brakt på det rene, kan si meg hva «fenomenet» tvestua egentlig er, må oppgaven sees i lys av at jeg selv i stor grad har brakt emnet fram i lyset.

Da det virker som tvestua for husmenn ikke er fanget opp av vernemyndigheter og andre kulturminnearbeidere, synes jeg det nå er på sin plass å la tvestua få komme ut og fortelle sin historie. Vi har alle en rett til å bli hørt.

1.1 Problemformulering

Gjennom min informasjonsinnhenting ble jeg, som nevnt over, raskt klar over hvor dårlig opplyst tvestua for husmenn er i de etablerte kulturarvinstitusjonene. Oppgavens innfallsvinkel vil som en konsekvens av denne oppdagelsen bli rettet mot det spesielle, eller det sjeldne.

Fellesnevneren til de stuene jeg kjenner er at alle ligger på store gårder. Resultatet av effektiviseringen som skjedde ellers i samfunnet under industrialiseringen på 1800-tallet kunne også omhandle husmannens boliger. Det ser ut som at tvestua ble introdusert som en boligfunksjon for husmannen fra starten av 1800-tallet. Min hypotese for hvorfor tvestua ble etablert er storbøndenes behov for mer og konstant arbeidskraft.

Om stueformen har sin eneste forekomst her på Hedmark, synes underlig. Dette vil jeg begrunne i de kontakter som disse gårdeiere hadde både handelsmessig, men også standsmessig med andre regioner. Dette er noe jeg ønsker å undersøke?

Når resten av samfunnet dreide mot en stadig økende pengeøkonomi utover på 1800-tallet, og med det fikk folk en frihet til å velge arbeid. Husmannen fikk med dette et sikkert arbeidsalternativ til å livnære seg og sin familie.

Mitt mål med oppgaven blir å synliggjøre en bygningsfunksjon for husmenn som har blitt gjemt bort eller glemt av storbonden, vernemyndigheten og storsamfunnet.

⁵ Hugo V. i Bø S. og Eilertsen T. Følling, 2004:81

Med utgangspunkt i det jeg har presentert over, har jeg formulert følgende hovedproblemstilling for oppgaven:

Hvilken plass bør tvestua ha i norsk bygningsvern/ kulturminnevern?

De underspørsmålene jeg retter søkelyset mot for å kunne besvare hovedproblemstillingen er følgende:

1. Hvorfor synes tvestua lite kjent i dag?
2. Hvilken utbredelse har tvestua hatt?
3. Hvilke kulturminneverdier ligger i tvestua som fenomen med henblikk på kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi?

1.2 Avgrensinger

Gjennom en ringerunde til ressurspersoner innen kulturminnefeltet og via litteraturstudier, er tilbakemeldingen den at tvestuer på husmannsplasser synes lite belyst. For å kunne forstå tvestua som fenomen, vil jeg derfor rette fokuset mot tre forekomster av tvestuer i Hamarregionen. Disse er Disenhagen, Rosenlund og Tajet. Gjennom å beskrive husmannsvesenets historie, orientere meg inn mot etableringen av vernemyndighetene og knytte denne historien opp mot funksjonen til tvestua, ønsker jeg selv å bli i stand til å forstå den funksjonen disse stuene har fylt i samfunnet. Dette vil bli bakgrunnen min for å kunne belyse de verdier som tvestua som fenomen representerer i norsk bygningsvern/ kulturminnevern.

1.3 Begrepsavklaring

Ordet tvestue står sentralt i oppgaven, og begrepet må derfor defineres. Dette ordet finner jeg ikke definert i litteraturen og må derfor splitte opp ordet i «tve» og «stue».

Ordet «tve» kan henføres til «omkring-, dobbelt-, som er på begge eller alle sider»⁶. Tvestua kan dermed utledes til å være et mindre hus, bestemt til boligformål. Denne boligen inneholder to juridisk likestilte enheter⁷.

⁶ Store norske leksikon – om betydningen av ordet tve

⁷ Pedersen R. i samtale.

Folke- og levekårgranskeren Eilert Sundt arbeidet med å kartlegge de lavere sosiale sjikt sine bo- og leveforhold fra midten av 1800-tallet. Han definerer beboelseshuset på følgende måte: «Beboelses-huset hed stue (på oldnorsk stofa, uttalt som stova, i bygdemålene stova, stoge, stugu), og det indeholdt fra begynnelsen af vist ikke flere rum en det værelse, som nu særskilt kaldes så»⁸. Senere utviklet dette rommet seg med at det ble bygget et ildsted med skorstein for å kontrollere røyken. Til denne skorsteinen ble det enten bygget en åpen peis, eller satt til en ovn. Ildstedet ble plassert i hjørnet i stuen. Nå fikk rommet en bedre komfort enn de tidligere husene med en stor åpning i taket som omtales som «ljoren». Sundt skriver videre at det var disse bygningene som nå blir omtalt som stuer⁹.

Gjennom mine undersøkelser har jeg funnet andre benevnelser på tvestueformen. Gunnar Jahn benytter tomannsbolig i sin undersøkelse av husmannens bolighus i *Byggeskikken på den norske landsbygd*¹⁰. Professor og tidligere konservator Ragnar Pedersen benytter tvestue som benevning. Gry Wiese dokumenterte husmannsplasser og arbeiderboliger i Hamar og omland i 1974¹¹. I hennes registreringer omtaler hun hus nr. 1 og 15 som tvebolig. Hun antar at navnebruken stammer fra eierne av disse stuene. I manuset til boka om Østerdalsstuer omtales stue som en mindre bygning. Når stua fikk en 2. etasje, endret navnet seg til bolig¹².

Hva som kulturminneloven mener med et kulturminne trenger å bli definert. I kulturminneloven definerer kulturminne som: «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro, eller tradisjon til»¹³

2.0 Teoretisk forankring

I dette kapitlet vil jeg gi en teoretisk introduksjon i kulturminnevernets og husmannsvesenets historie. Kulturminner vektet opp mot hverandre. Dette vil jeg omtale i dette kapitlet. Til sist vil jeg redegjøre for utviklingen av grunnplanet, og introdusere tvestua i denne utviklingsrekken.

⁸ Sundt E. 1862:14

⁹ Ibid

¹⁰ Jahn G. 1925:58

¹¹ Wise Gry 1974 sine *Registreringer av husmannsplasser arbeiderboliger mv. i Hamarregionen* (1974)

¹² Engen E. og Hvamstad P. 2014:21

¹³ Kulturminneloven (1978)§2 1. ledd

2.1. Kulturminnevernets historie i Norge

Etter løsrivelsen fra Danmark i 1814, skulle vår egen identitet bygges. Maleren I.C. Dahl stod i spissen for kunstnere og diktere som forherliget dagliglivet gjennom billedliggjøring av vår natur og vårt folkeliv. Interessen for Norges historie i nasjonsbyggingen var bakgrunnen for at den norske mellomalderen, med sin storhetstid, ble forherliget og solgt ut til folket¹⁴.

Fortidsminneforeningen, eller Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring ble stiftet i 1844. Den ble stiftet med god støtte fra det svensk-norske kongehuset som ønsket å legitimere eiendomsretten til landet gjennom aktivt å ta i bruk historien. Dette var virkemiddel som tidligere var brukt av styresmaktene i andre land for å legitimere eiendomsretten. Det første styret for Fortidsminneforeningen var sammensatt av maleren Joachim Frich, Adolph Tidemand, arkitekten Johan Henrik Nebelong, historieprofessor Rudolf Keyser og kongens kammertjener Paul Christian Holst. Nebelong var arkitekten bak lystslottet som ble bygget på Bygdøy til den svensk-norske kongen Oscar den I. Han hadde hovedansvaret i den første arkeologiske utgravingen og den første antikvariske restaureringen¹⁵.

Da arkeologene gjorde sin inntreden i Fortidsminneforeningen, med Nicolaysen i front, la de med dette grunnlaget for at de arkeologiske kulturminnene først fikk sitt lovfestede vern. Malerne og Fortidsminneforeningen med Nicolaysen i spissen? satte søkelyset på oldtiden, vikingtiden og middelalderen. I nasjonsbyggingens ånd anså de denne tiden til å være Norges storhetstid. De presset på myndighetene for å sikre kulturminner etter lov, og nasjonsbyggingen var i full gang. Etterpå kom arkitekter og kunsthistorikerne inn i kulturminnevernet med sine estetiske betraktninger¹⁶. Fortidsminneforeningen endret med dette sin retning i 1899 til også å omfatte stående bygninger. Fortidsminneforeningens styre ble på den tiden kalt direksjon. Herman Major Schirmer var en gammel arkitekt og tegnelærer ved Den Kongelige Tegneskole i Christiania. De yngre arkitektene støttet opp om sin gamle lærer og bidrog til at han ble valgt inn i direksjonen, hvor han raskt tiltrådte formannsvervet. Med Schirmer i direksjonen kom også fokuset på stående bygninger¹⁷. Her kan vi se at fortidsminneforeningen den første tiden i sterk grad bidro til å styre kulturminnepolitikken.

Som en følge av at Norge ble et selvstendig land i 1905, ble *loven om fredning og bevaring av fortidslevninger* vedtatt og denne at nettopp denne loven kom på plass for å sikre at viktige

¹⁴ Bø S. og Eilertsen T. Følling 2004:31

¹⁵ Christensen A. Lie 2011:22

¹⁶ Bø S. og Eilertsen T. Følling 2004:77

¹⁷ Myklebust D. 2014:59

nasjonale kulturminner ikke skulle forsvinne ut av landet¹⁸. Fortidslevninger som det her siktes til, må være Osebergskipet. Funnet ble gjort rett før Norge fikk sin selvstendighet. Vikingskipet gikk rett inn i forestillingen om det norskeste norske, - selve middelalderen. Da fortidslevninger fra middelalderen dukket fram fra jorden, fra en tid da vi selv hadde vært en egen nasjon, var det naturlig å bygge disse funnene opp rundt et selvstendig Norge.

I 1912 ble riksantikvarembetet etablert i Norge. Arkitekt Hermann Major Schirmer ble konstituert i stillingen med en gyldighet på inntil 3 år. Schirmer døde 11. april 1913 etter bare fem måneder som Riksantikvar¹⁹. Fortidsminneforeningens direksjon ble satt til å lede riksantikvarembetet av Departementet fram til utnevnelsen av ny riksantikvar. I desember 1913 ble Harry Fett ansatt som ny riksantikvar²⁰. I denne stillingen satt han til 1946²¹. Myklebust refererer til en pamflett datert 1899 hvor Fett skildrer et besøk i slottskirken i Wittenberg som han opplever at restaureringen hadde omgjort kirken «til den mest moderne tyske bierkneipegotik. Stemningen manglet. Det hele var tomt og sjælløst»²². «Fett ønsket å høre fortiden taler (...) med den makt å vekke den kunstner, som i mer eller mindre grad ligger skjult i ethvert menneskes hjerte. Kulturminner kan bringe ens fantasi til å se hele fortidens liv»²³. Jeg tolker Fett til å underkaste seg le-Duc sine tanker om å frigjøre seg fra kulturminnet og la tanker og begrunnelse bli de overtrufne verdier ved restaureringen. Det var kunstnerens tanker bak kunstverket som skulle styre restaureringen. Jeg kommer tilbake til le-Duc i kapittel 2.3.

Fett skriver i 1919 at «Det har i tidens smak og aandsretning ligget en forkjærlighet for det stilrene, det formklare, som har gjort at bygningskulturen ikke netop har saaet så høit i kurs»²⁴. Her kritiserer han den rådende kulturen som har forherliget det stilrene, og på den måten trukket seg bort fra bygningskulturen. Jeg tolker Fett til å omtale bygningskulturen som noe som har vært, og som er statisk. Han ønsket med denne uttalelsen å skjerme om den eldre bygningskulturen for nyere tilføyelser som endrer bygningsuttrykket. På denne tiden hadde sveitserstilen omformet mange eldre bygninger. Bakgrunnen til dette synet mente Fett var kunstindustrien som hadde framelsket det stilrene, formfulle og det mest utviklede fra de forskjellige periodene.

¹⁸ Bø S. og Eilertsen T. Følling 2004: 77

¹⁹ Myklebust D. 2014:97

²⁰ Myklebust D. 2014:92

²¹ Store norske leksikon. Harry Fett

²² Fett H.1899 i Myklebust 2014:110

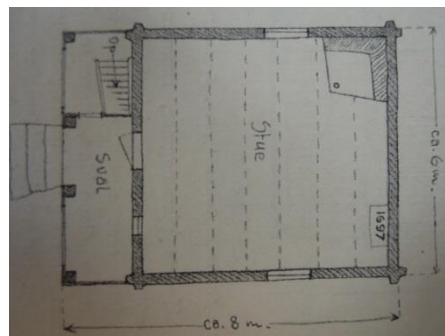
²³ Myklebust D. 2014:110

²⁴ Fett Dr H. 1919:2

Fett siterer Paetolog Edward Cope som mente at « utgangspunktet for en tidsperiodes fremskrittlinjer ikke ligger i en tidsalders slutningsform, men paa langt tilbakeliggende punkter»²⁵. Fett skriver videre at «det ikke er i det stilrene og fullendte at framskrittet oppstår, men der det barske klimaet føder haardførere, grovere og kraftigere former»²⁶. Fett mente med dette at den eldre bebyggelsen dannet utgangspunkt for brytningskulturer, og som igjen førte til nye bygningskulturer. Han skriver videre « jeg tror således at fremtidens slechter vil dømmes ganske anderledes om bygdekunst end vi har gjort, og det vil vise sig efterhvert som vi arbeider os ind paa dette vidomfattende omraade, desto rigere og mer særpreget vil det forme sig»²⁷. Denne åpenheten Fett hadde om at endringer vil få en annen verdi i framtiden er underlig å forstå, da han selv rev tilføyinger for å rekonstruere fortiden.

«Det forhistoriske hjem har vært det firkantede hus, oprindelig stående for sig. Størrelsen varierte efter behovet, men man må gå ut fra at det lille huset var det almindeligste»²⁸.

Nedenfor vises husmannsplassen Østre Elton i Stange.

Figur 1. Husmannsplassen Østre Elton, Stange, tegnet av Gunnar Nordby (Fett 1919:7)

Denne skissen er den eneste omtalte husmannsplassen i Fett sin bok *Gamle bygninger paa Hedmarken*. Da Fett utgir boken, har han fokusert på de stilrene formene, belyst gjennom de store monumentale gårdsanlegg, og ikke berikelsen av den flerkulturelle og sammensatte bygningskulturen fra alle sosiale lag. Jeg assosierer ikke umiddelbart loftet på Elton til en tradisjonell husmannsplass på Hedmark. Huset ble for øvrig flyttet til Hedmarksmuseet av museumsdirektør Bleke Nilsen og gjenreist 1936. Eilert Sundt (1817-1875) var kulturforsker og forsket på de lavere klassers bo og leveforhold i Norge. Han regnes som grunnleggeren av faget sosiologi. Sundt skrev om ramloftet på Løkkre i Lom i sin dokumentasjonsberetning *Om Bygnings-skikken på landet i Norge*²⁹. Denne bygningen ble flyttet til Maihaugen på

²⁵ Fett Dr H. 1919:2

²⁶ Fett Dr H. 1919:2

²⁷ Fett Dr H. 1919:3

²⁸ Fett Dr H. 1919:8

²⁹ Sundt E. 1862:12

Lillehammer av grunnleggeren Anders Sandvig. Det kan være tilfeldig at to bygninger først blir omtalt og publisert i et tidsskrift, for siden å bli flyttet, men dette ligger utenfor mitt fokusområde.

Halvor Vreim var en markant skikkelse innen Riksantikvarembetet. Han stod bak «restaureringen» av Røros mot midten av 1900-tallet. Han omtaler Røros som et bilde og skriver at «vi skal pleie og verne om det lille samfunnet, på en gang typisk og særpreget som det er»³⁰. Vreim ønsket å være tro til stilen. Han gjengir Falkberget og Bør Børsons skikkelse når han beskriver nye innslag av bygningsstiler «som skyter op på siden av all tradisjon, vimset, forfengelig, uten kjensle av plikt og ansvar»³¹. Han sikter til de nyere tilføyelser som bryter med helhetsbildet. Han ville ha ordnede linjer.

Den første bygningsfredningsloven, lov om bygningsfredning, ble vedtatt 3. desember i 1920. Med denne loven fikk myndighetene et verktøy til å frede stående byggverk. I henhold til lovens § 1, skulle departementet sette opp liste over bygninger eller bygningsdeler som skulle fredes. Kriteriet var at bygningene eller bygningsdelene skulle være mer enn 100 år og inneha en «særleg kunstverd eller historisk verd»³². Dette var den direkte årsaken til at mange av bygningene fra 16- og 1700- tallet nå kom på fredningslisten i første vernerunde. I denne lovens § 3, skriver Holmene videre at det skulle nedsettes en bygningsnemnd bestående av fem menn. I nemnden skulle Riksantikvaren, en arkitekt, jurist og bygningskyndig person sitte. Nemnden hadde det operative ansvaret for alle spørsmål om den fredede bygningsmassen. Som en følge av lov om bygningsfredning, sendte Riksantikvaren ut brev til alle landes lensmenn med anmodning om å bistå med opplysninger om eldre bygningsmasse. Bygningsmassen de ønsket innrapportert var «Bygninger i offentlig eie eller bygninger som tidligere har tilhørt det offentlige, (gamle sorenskrivergaarde, fogdegaarde, chefsgaarde osv.) og Bygninger i privat eie, (gamle bondegaarde med uthuse, gamle gestgiverier og skysstasjoner, gamle industrielle anlegg osv.)»³³. Holme beskriver tette bånd mellom fortidsminneforeningen og Riksantikvaren gjennom den første fredningsperioden. Dette førte til at fredningslisten ble gjengitt i Fortidsminneforeningens årbøker.

Antikvarene praktiserte et konservativt syn på det autentiske og opprinnelige. Ny lov om fornminner ble vedtatt i 1951. Denne loven muliggjorde fredning av bygninger eldre enn 100 år, men ikke yngre. Aldersgrensen for fredning av bygninger ble opphevet i 1963, og i 1978

³⁰ Vreim H. 1944:6

³¹ Vreim H. 1944:11

³² Holme J. 2005:66

³³ Ibid

kom nåværende kulturminnelov³⁴. Riksantikvarens bygningsnemnd besto inntil den nye kulturminneloven ble gjeldende i 1978. Etter den nye loven ble ansvaret for administreringen av den fredede bygningsmassen overført til Riksantikvaren³⁵. Dagens Kulturminnelov (1978) sier at «Departementet kan frede byggverk eller anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi»³⁶. Å kunne frede etter disse to verdiene har hele tiden fulgt kulturminneloven. Fredning på bakgrunn av kulturhistorisk- og arkitektonisk verdi har hele tiden fulgt kulturminnevernet.

2.2 Husmannsvesenets historie, - en introduksjon

I den gamle antikken mente filosofene at en forutsetning for å utvikle kropp og sjel, det vi kaller for det gode liv, krevde fritid, og at et arbeid forstyrret oss fra å gjøre det vi selv ønsket. Å være selvforsørgende uten å arbeide var selvmotsigende mente både Platon og Aristoteles. Alle kunne ikke gis denne muligheten. Derfor ble slaveriet løsningen³⁷. Mennesker har en større motstand mot å underkaste seg andre menneskers makt mot betaling enn å innordne seg i en aktivitet som utsetter kroppen for naturgitte forhold som for eksempel snø og kulde³⁸. En husmann måtte underkastet seg gårdbrukere. Begrepet «frihet» definerer derfor den tyske sosiologen Ulrich Beck som «frihet från arbete»³⁹. Det latinske ordet for arbeid er, labor, og oversettes med en anstrenging forbundet med smerte⁴⁰. I den tidlige jødedommen ble menneskeheten straffet for at Adam spiste av eplet som Eva gav, med arbeid. «Du skal äta av växtarna på marken, du skall slita för ditt bröd i ditt andletes svett tills du vänder åter till jorden»⁴¹. Luther mente ved kallstanken at mennesker ble født inn i en gitt sammenheng og til et bestemt arbeid. Alle hadde et kall. Dette kallet måtte mennesker forholde seg til⁴². Med unntak av arbeidsfellesskapet var de fleste innfallsretninger belagt med en plikt til å arbeide, og det skulle arbeides hardt.

Simen Skappel gav ut boken *Om husmandsvæsenet i Norge* (1922). Her refererer han til Norsk lov av 1687 hvor de omtaler husmannen som en alminnelig arbeidsmann som bodde hos en bonde, eller som hadde fått husrom som bonden hadde skaffet på sin gård⁴³. Skappel skriver

³⁴ Bø S. og Eilertsen T. Følling 2004:77

³⁵ Holmene J. 2005:66

³⁶ Kulturminneloven 1978 §15 1. ledd

³⁷ Paulsen 2010:24

³⁸ Ibid

³⁹ Beck 2000:11 i Paulsen 2013: 24

⁴⁰ Beder 2001:12 i Paulsen 2013:26

⁴¹ Rom 3:17-19 i Paulsen 2013:26

⁴² Weber 1978:39 i Paulsen 2013:30

⁴³ Skappel S. 1922:1

videre at benevnelsen husmann har blitt benyttet så langt tilbake som til Haakon VI Magnussøns tid.

Husmannsbegrepet omfavner både arbeidsppliktige leiere av plasser og de som leier jord, men som ikke har arbeidspplikt. Disse betaler jordeieren en avgift for å låne hans jord. En siste gruppe er de som ikke leier jord, men som står oppført i folketellinger som *husmann uten jord*.⁴⁴ For å skille husmenn fra løsarbeidere og dagarbeidere, skriver Skappel at husmannen har en arbeidskontrakt på minst ett år, og i tillegg bor han på gården. Innersten defineres som den laveste rang innen husmannsklassen. Han er ofte gammel og/ eller også sykkelig. Og det er ofte denne bakgrunnen som har bragt ham inn i denne kategorien. Han står i et løsere forhold til sin husbonde og lever på et eksistensminimum⁴⁵. Det er dette bildet vi kjenner fra historiefortellingene om samfunnets laveste klasser.

Noe som underbygger et nedsettende menneskesyn ovenfor arbeiderklassen, framtrer når Skappel refererer til dr. Hansen sin undersøkelse. Her påviser han fysiske forskjeller som skilte husmannen fra den selveide bonden og hvor det toppet seg i egne langskallebygder⁴⁶. Skappel skriver at trælene fra oldtiden var den simpleste arbeideren, og denne tilstanden ble videreført fordi det var vanskelig å klatre på den sosiale rangstigen. Den økende misnøyen i husmannsklassen utover på 1800-tallet hvor nye generasjoner ikke ønsker å være husmenn. Et spørsmål her er ikke hvorfor husmannsstatusen vart upopulær, men heller hvorfor han var upopulær⁴⁷?

Utover fra 1814 ble det en ekspansjon i nyrydning av jordbruksland. Poteten bidro til en produksjonsøkning ved sin introduksjon på starten av 1800-tallet. Med den fikk husmannen øket sin matproduksjon på sin gamle åkermark. Veksten i jordbruksareal ved oppdyrking ble derfor i hovedsak noe jordeieren selv som gjorde⁴⁸. Dette bygger opp under at husmannen ikke jobbet mer enn han måtte.

Systemet med arbeidshusmenn bredte om seg. Utover det 19. århundret endret arbeidspplikten seg betydelig for husmannen. Den gikk fra mindre og fast til ubetinget og betydelig. Denne trenden hadde allerede påbegynt i 1760, og da med loven i hånden. På de store jordbruksbygdene, hvor kornproduksjon var utstrakt, arbeidet husmennene for bonden året

⁴⁴ Skappel S. 1922:3

⁴⁵ Skappel S. 1922: 4

⁴⁶ Skappel S. 1922:14

⁴⁷ Beitrusten 1976 i Urkedal E. Yourk, Solli A. og Dyresvik S. 2011:45

⁴⁸ Skappel S. 1922:168

rundt. Det var jordbearbeiding og onner om sommeren og skogsarbeid på vinteren⁴⁹. Jordeieren dyrket stadig opp mer jord. Dette førte til at arbeidsplikten ble større, og husmannen fikk vanskeligheter med å skjytte sin egen jord. Dette førte til en stigende misnøye mot slutten av 1700-tallet⁵⁰.

Husmannsklassen økte i størrelse fra 1815. Årsaken til dette var en stigende fødselsrate i kombinasjon med redusert dødelighet etter innføringen av vaksinasjon⁵¹. Når Skappel nevner vaksinasjoner, er det vaksinasjon mot kopper han sikter til, og Legen Edward Jenner (1749-1823) som oppdaget denne. Jenners vaksine ble innført i Danmark og Norge allerede i 1810⁵². Den voksende befolkningmengden og bondens behov for muskelkraft toppet seg på midten av 1800- tallet med ca. 65000 husmannsplasser, dvs. over halvparten av alle gårdsbruk⁵³. Dette understreker den utbredelsen som husmannsvesenet hadde utover på 1800-tallet.

Befolkningen på landsbygda ved starten av 1800-tallet var ca. 90 % tilsluttet jordbruket. Hundre år senere var denne andelen sunket til ca.70 %, for å falle ytterligere til 23 % i 2000. Antall sysselsatte i primærnæringen gikk i 1875 ned fra 32 % og til 24,9 % i 1900. Den fortsatte å synke videre og er i 2001 satt til 3,9 %⁵⁴. Ut av disse tallene leser jeg en stor bosteds- og arbeidsomveltning. Den store etterspørselen etter arbeidskraft og videre husrom kan sees i sammenheng med introduksjonen av tvestua. Fra legers innberetninger på slutten av 1880- og 1890-årene fra Østlandet fortelles det om store husmannsfamilier som fremdeles bor i trange boliger med høns og gris. Stuene omtales også som dårlig vedlikeholdte, men at forholdene nå er under endring. Dette kunne observeres ved det økende antall innslag av gardiner og blomster i vinduene⁵⁵. Velstandsøkningen bredte om seg. Når husets innside nå skulle vises gjennom blomster og gardiner, ble det sosiale skillet klarere.

Forskjellen i situasjonen fra midten av 1800- tallet og til århundreskiftet var den at arbeideren selv kunne velge arbeid⁵⁶. Det hadde bygget seg opp en sosial, politisk og kulturell kløft mellom husmannen og bonden over mange år. Ståle Dyrevik, *Vi arbeidere er ingen faatallig Hær*, bekreftet dette ved en gjennomgang av bygdebøkene rundt 1990. Hans observasjoner gikk på at husmennene ofte var utelatt fra gards- og ættebøker, og ofte også i bygdehistoriene. En

⁴⁹ Skappel S. 1922:115

⁵⁰ Skappel S. 1922:118

⁵¹ Skappel S. 1922:169

⁵² Jenner Edward, koppevaksine. Store norske leksikon

⁵³ Christensen A. Lie 1995:241

⁵⁴ Bø Sigrid og Eilertsen T. Følling 2004:19

⁵⁵ Semmingsen T. 1961:156

⁵⁶ Engen 2001 i Yourk E. Urkedal, Solli A. og Dyrevik S.:2011:45

annen viktig observasjon var at hyppigheten av denne «utestengingen» forekom langt oftere på Østlandet enn andre destinasjoner. Dette funnet mener Dyrevik bygger opp under de sosiale motsetningene i bondesamfunnet. Han sier videre at dette har bedret seg, men han er fremdeles overrasket over at disse motsetningene fremdeles henger igjen også hos nyere forfattere⁵⁷. Den tradisjonelle bygdebokforfatteren var mest interessert i å dekke historien til bondesamfunnet og odelsbonden⁵⁸.

2.3 Viollet- le-Duc, Ruskin og Riegel

Som de mest markante og banebrytende personer innen bevaring og restaureringsfilosofi av kulturminner regnes Viollet-le-Duc, Ruskin og Riegel.

Under den franske revolusjonen ble flere av adelens og kirkens bygninger hardt skadet. Ved Napoleon ble dette forholdet mellom folket og kirken normalisert først på 1800 tallet. Det ble besluttet å restaurere flere av disse kirkene. Viollet- le-Duc (1814-1879) regnes som grunnleggeren av den vitenskapelige framgangsmåten ved restaurering. Han var utdannet arkitekt. I starten av sin karriere foretok han flere bygningsreiser til Frankrike og Italia. Han mente at bygningen måtte undersøkes grundig for å sikre mest mulig dokumentasjon. Formålet med undersøkelsen var å forstå selve grunnidéen til bygningen⁵⁹. Anker skriver videre at Le-Duc ikke var opptatt av de enkelte deler til byggverket, men bygningens begrunnelse og konstruktive prinsipper. Han mente at «tankene» som lå bak selve bygget skulle styre restaureringsprosessen. På den måten kunne bygget gjerne endres for å slutføre den «opprinnelige tanken». Le-Duc mente også at den nye tiden måtte prege bygningen. Dette for å lette den praktiske bruken. Han blir husket for innføringen av den enhetlige stil. I dette ligger at en bygning skal fremstå mest mulig enhetlig. «Viollet- le- Duc vil alltid bli stående som romantikkens store restaurator, den store fortids konstruktør og gjenreiser, den store kunstner, den store teatermann, regissør og kulisseskapere»⁶⁰. Le-Duc ville at «Kunstneren må gå til side og glemme sin smak, preferanser og instinkter, og som eneste mål å konservere, konsolidere og tilføye så lite som mulig og bare når det er et spørsmål om nødvendighet»⁶¹. Le Duc blir i dag kritisert for å ha tatt seg litt for store friheter i tolkningen rundt formgivningen av selve kunstverket.

⁵⁷ Dyrevik1990 i Yourk E. Urkedal, Solli A. og Dyrevik S:2011:51

⁵⁸ Næss 2002 i Yourk E. Urkedal, Solli A. og Dyrevik S:2011:51

⁵⁹ Anker M. L.2009:63

⁶⁰ Harris og Thornsnes 1984 i Christensen A. Lie 2011:56

⁶¹ Anker M. L. 2009:63

I England var det ingen krig som hadde rasert kirkens bygninger. John Ruskin (1819-1900) må derfor forstås i lys av en bølge hvor «ruinromantikken» var den førende. Han var filosof og poet⁶². Anker skriver videre at «bak den økende restaureringen i England var det ingen revolusjon, men en god del ruinromantikk og mest religiøsitet. Det var ikke som i Frankrike at farene som truet monumentene førte til restaurering av kirkene, snarere kirkens behov for dem»⁶³. Ruskin var konservativ og hevdet at kulturminnet var potensielt kildestoff. Av en grunn måtte de ikke røres. Han kritiserte fjerningen av originale deler og elementer som bidro til å ramme inn selve kulturminnet. Han mente at forfall var en kvalitet som speiler livssyklusen fra opprinnelse til slutt. «Jo eldre arven er og jo bedre den er overlevert oss, dess større er dens verdi og de krav den stiller til oss. Aldersverdien er et påbud i seg selv»⁶⁴. Ruskin hevdet at «å tilbakeføre en bygning til det opprinnelige tilstanden var like umulig som å vekke den døde opp fra graven! Derfor burde den gamle bygning vedlikeholdes og konserveres- ikke restaureres»⁶⁵. Ruskin mente at alle epoker hadde verdi og at de gjenspeilet hverandre. Dette prinsippet kalles ekvivalensprinsippet⁶⁶. Ruskin mente også at alder og opprinnelse var en verdi i seg selv som ikke kunne gjenskapes. Han var grepet av alder og aldring og var av den oppfatning at forfall kunne framvise skjønnhet. På bakgrunn av dette synet blir han karakterisert som en ruinromantiker⁶⁷.

Alois Riegel (1858- 1905) var østeriker og utdannet historiker. Han virket i starten på det 20. århundre. Riegel hadde en utviklingsbasert restaureringsfilosofi. Han mente at «alle overleverte vitnesbyrd om menneskelige gjerninger har historisk verdi. Men rent praktisk valgte han å studere særlige iøynefallende ledd i utviklingskjeden, der det foregående ledd var en nødvendig forutsetning for det neste»⁶⁸.

I følge Myklebust (2014) satte Riegel opp en liste over verdier som kunne tilskrives et kulturminne. Hver av disse verdier krever sin bestemte føring for hvordan kulturminnet skulle behandles. I dette ligger erkjennelsen av at kulturminner kan ha motstridende verdier.

Gjennom en bevisstgjøring av de verdiene som ligger i kulturminnet, vil pleien og formidlingen lettere kunne styres. Identifisering og vektingen av verdier er derfor grunnleggende for forståelsen av og pleien av kulturminnet og dets omgivelser. Riegels tanker om verdier bygger

⁶² Ibid

⁶³ Ibid

⁶⁴ Ruskin i Anker M.L. 2009:63

⁶⁵ Christensen A. Lie 2011:56

⁶⁶ Christensen A. Lie 2011:58

⁶⁷ Christensen A. Lie 2011:57

⁶⁸ Anker 2009:64

ikke på selve kulturminnets fysiske verdier, men de verdier vi mennesker tillegger kulturminnet. Riksantikvaren arbeider i dag ut fra hovedkategorier av verdier, for deretter å kunne vekte disse verdiene. De overordnede verdier deles inn i kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi. Vektingen av disse gjøres deretter ved å tilskrive dem verdier som internasjonal verdi, nasjonal verdi, regional verdi og lokal verdi⁶⁹.

2.4 Lovverk for beskyttelse av kulturminnet

Kulturminneloven og plan- og bygningsloven er våre viktigste lover i forvaltningen av kulturminner. Klima- og Miljødepartementet, tidligere Miljødepartementet, er av Stortinget gitt overordnet ansvaret for forvaltningen av begge disse lovene. Selve forvaltningsansvaret til våre mest verdifulle kulturminner er delegert til Riksantikvaren gjennom lov om kulturminner (kulturminneloven av 1978)⁷⁰. Kommunene har forvaltningsansvaret for all bygge- og rivetiltak i kommunen. Dette ansvaret forvaltes med bakgrunn i plan- og bygningsloven av 27. juni 2008⁷¹. Myndighetene har gjennom plan- og bygningsloven og kulturminneloven blitt pålagt både å føre tilsyn og å administrere en forvaltningspolitikk som tar hensyn til våre kulturminner. De skal beskytte dem som et ledd i en helhetlig forståelse av de mekanismer som tilfører mennesker verdier i form av materielle og immaterielle verdier.

2.4.1 Kulturminneloven

Kulturminneloven styrer forvaltningen av våre kulturminner. Selve «målet med fredingsarbeid er å bevare et representativt utvalg bygninger og andre kulturminner av forskjellig typer fra ulike tidsepoker og geografiske områder med tilknytning til alle lag i befolkningen»⁷². I lovens formålsparagraf §1, -første ledd, slås fast det at:

«Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål»⁷³.

⁶⁹ Myklebust D. 2014:25

⁷⁰ Kulturminneloven 1978 § 28 Rette myndighet etter loven

⁷¹ Plan og bygningsloven 2008 §1-4 første avsnitt, - planleggingsmyndighet i kommunen.

⁷² Holmene J. 2005:91

⁷³ Kulturminneloven 1978 §1 Lovens formål

Kulturminneloven §2, fjerde ledd slår fast at loven verner om « kulturhistoriske eller arkitektoniske verdifulle kulturminner og kulturmiljøer»⁷⁴.

2.4.2 Plan og bygningsloven

Med plan- og bygningsloven av 1986 ble det innført en større samordning av selve bygningsloven og samfunnsplanleggingen. Nå skulle samfunnsplanleggingen skje ut fra en total vurdering⁷⁵. Selve samfunnsplanleggingen og forvaltningen har vi i Norge delt opp i tre nivåer med Staten på topp. Fylkeskommuner og kommuner kommer deretter. Felles for alle nivåer er samordningsplikten. På den måten blir tverrfagligheten og forutsigbarheten sikret.

Kommunen, som er ansvarlig planmyndighet i kommunen, skal søke kontakt med andre offentlige fagmyndigheter. Dette for å kunne treffe et mest mulig riktig beslutning i saker som ligger innenfor deres fagområde⁷⁶. Dette gjelder med hensyn til kulturminner i de respektive fylkeskommuners avdeling for kulturarv. Nåværende plan- og bygningslov ble siste gang revidert i 2008.

2.5 Verneverdi og vernekriterier

Myndighetene forvalter kulturminnevernet i Norge gjennom forskjellig lovverk. For å kunne utøve denne myndigheten, er det derfor definert verdier som identifiserer og definerer verneverdi og vernekriterier. Myklebust (2014) refereres til at Fett og ved flere anledninger har understreket våre kulturminners verdier gjennom å sitert Majorianus' edikt fra 459: «De politibetjenter eller retstjenere, som ikke yder motstand, naar trods alt mindesmerker trues med vold, skal efterat de er pisket bli avhugget hænderne paa, fordi de istedenfor at beskytte mindesmerkerne fra de gamle har vanvyret dem»⁷⁷

Nedenfor vil jeg forsøke å klargjøre hvordan disse verdiene framstår. Definisjonen på et kulturminne i kulturminneloven er så bred at den dekker hele kulturminnefeltet. For å kunne si noe om et kulturminnes verdier, er det derfor viktig å presisere og konkretisere verneverdier. Forvaltningen dreier seg om å velge og å velge bort. De valgene som treffes vil være med å prege historien vi ønsker å fortelle. Ulf Holmene hos Riksantikvaren har nedtegnet kriterier for verneverdi og vernekriterier. Han sier at «kulturvitenskapen baseres ikke på «eksakt vitenskap», men på et faglig skjønn utøvd av fagfolk med ulik faglig bakgrunn. Generelle

⁷⁴ Ibid

⁷⁵ Bø S. og Eilertsen T. Følling 2004:35

⁷⁶ Plan og bygningsloven §1-4 2. avsnitt, samordningsplikt med andre fagmyndigheter

⁷⁷ Fett H. 1912 i Myklebust 2014: 120.

politiske føringer, prioriteringer og «stemninger» er også viktige forutsetninger i kulturminnevernet og påvirker klart kulturminnevernets mål, muligheter og begrensninger»⁷⁸. Her uttrykker Holmene de mange «stemmer» som blir tillagt kulturminnet ved en verdifastsetting. Videre skriver han at kulturminnet deles opp i verdier. Dette kan være verdier for opplevelse, kilde- og kunnskap, men også miljøverdier knyttet til bruk og ressursforvaltning. Gjennom disse delverdier kan vi lettere forstå de enkelte kulturminners iboende verdier, og på den måten kunne vekte og til slutt prioritere. Kulturminner kan fortelle oss om vår historie, og de kan gi innspill til betraktninger og undringer både fjernt og nært. *Dokumentasjonsverdi, kilde og kunnskapsverdi* er verdier som alle kan enes om. Disse kan igjen deles inn i delverdier som bygnings-, teknisk/ håndverks-, arkitektonisk-, stilhistorisk-, samfunnshistorisk/ sosialhistorisk og personalthistorisk verdi. Opplevelsesverdier er subjektive og gjenspeiler den enkeltes erfaringsbakgrunn, smak, hva som foretrekkes og sinnsstemningen på betraktningstidspunktet. På samme måte kan *opplevelsesverdier*, de mer subjektive verdier, deles inn i arkitektonisk-, kunstnerisk/ estetisk-, brukspreget-, alderspreget-, miljøskapende-, identitetsskapende/ kontinuitetsskapende-, forbløffelse/ nysgjerrighets-, og symbolverdi⁷⁹.

Om et gammelt hus med værslitt kledning er pent eller stygt, har vi delte meninger om. Domkirkeruinene på Hamar kan de fleste av oss være enige om innehar en betydelig historisk verdi. Om takoverbygget til kirkeruinene oppfattes som pent eller stygt, kan vi nok være mer uenige om.

Når kulturminner skal vurderes for bevaring, må det sammenlignes med tilsvarende type og kategori. Dette for å sikre at de mest egnede og representative kulturminnene blir bevart. Gjennom vurderinger av delverdier, vil en prioriteringsliste kunne utformes. Ulf Holmene definerer begreper og forutsetninger som forsterker kulturminnets verdier i en analyse. Han legger følgende begreper og forutsetninger til grunn:

- a) autentisitet eller ekthet for å kunne identifisere om delverdier faktisk fremdeles er til stede for å vurdere objektet.
- b) kvalitet eller vedlikeholdstilstand for å bestemme om objektet er i såpass god stand at det er egnet for bevaring.
- c) tydelighet/ pedagogisk potensiale for å se om i hvilken grad objektet er egnet til å formidle sine verdier (dvs. de verdier vi tillegger kulturminnet).

⁷⁸ Holmene U. Riksantikvaren. Verneverdi og vernekriterier anvendt i Riksantikvarens fredingsarbeid

⁷⁹ Ibid

d) representativitet/ sjeldenhet for å måle om objektet kan målbære en kategori kulturminner som enten har vært vanlig eller er unike.

e) anvendbarhet/ funksjonsdyktighet for å prøve objektets brukspotensiale⁸⁰.

Holmene mener videre at verdivurderinger ikke kan fastsettes gjennom å isolere kulturminnet, men ved å bli sammenlignet med tilsvarende i samme kategori. Ved å gjennomføre denne forsterkende analysen av kulturminnet, vil vi kunne foreta et valg på hvilket kulturminne som best framviser verdier i nåtiden, og som videre bærer disse verdiene inn i framtiden. Ved å forske på «fenomenet» tvestua i konteksten dokumentasjonsverdi/ kunnskap- og kildeverdi og opplevelsesverdi, vil en kunne si om den ene tvestua skiller seg ut fra den andre.

Identifisering av verdier på kulturminner gjøres ut fra kunnskapen om verdidannelsen på bakgrunn av kulturminnets egenart.

«Fortiden er noe avsluttet. Det vi har er *levninger* fra fortiden, både fysiske objekter og forestillinger. Disse må fortolkes. Intet objekt er et kulturminne før det sanset og fortolket nettopp som det er.»⁸¹. Tvestua er en av våre kulturminner som bare har stått der uten å tiltrekke seg samfunnets oppmerksomhet.

2.6 ICOMOS Venezia charter definisjoner av kulturminne

Verneteorien om bevaring og restaurering oppsto med Viollet-le-Duc, Ruskin og Rigels for over 150 år siden. «Denne teoriutviklingen munner ut i Venezia Charteret om bevaring og restaurering av kulturminner i 1964 og UNESCO- konvensjonen om verdensarven i 1972»⁸². ICOMOS har som hovedmål å utarbeide internasjonale regler for håndheving av kulturminnevernet. Venezia Charteret ble vedtatt av den internasjonale kongress for arkitekter og tekniske fagfolk om kulturminner, Venezia, 1964, og regnes som ICOMOS grunnlov⁸³.

Med et åndelig budskap fra fortiden vedblir de ulike folks kulturminner i nåtid levende vitnesbyrd om folkenes eldgamle tradisjoner. Menneskeheten, som hver dag blir seg mer bevisst den den enhetlige karakteren til de menneskelige verdier, betrakter disse som en felles arv, og påtar seg et solidarisk ansvar for å verne om dem for framtidige generasjoner. Den forplikter seg til å gi dem videre med hele dens rikdom av autensitet⁸⁴

Venezia charteret slår fast at det er av stor viktighet at felles retningslinjer blir utarbeidet, men at det er den enkelte nasjon som står som forvalter ut fra de utarbeidede prinsipper. Charteret

⁸⁰ Ibid

⁸¹ Myklebust D. 2014: 23.

⁸² Anker M. L. 2009:61

⁸³ ICOMOS VENEZIA CHARTER:8

⁸⁴ Ibid

definerer kulturminner til å favne enkeltstående byggverk så vel som særegne områder. Å kunne bevare både kunstverket og dets historie skal stå i fokus ved konservering eller restaurering. Charteret sier om bevaring at kulturminner krever et jevnlig vedlikehold, og at dette gjøres best gjennom bruk som ikke truer deres eksistens. Kulturminner er tilknyttet sitt opprinnelige miljø som binder kulturminner sammen med omgivelsene. Et eventuelt inngrep skal alltid betraktes som et unntak, og alle epoker må respekteres. En restaurering skal derfor aldri ha som mål å bli stilren. Ved nye tilføyelser skal disse innordne seg selve kulturminnet⁸⁵.

2.7 «De stygge kulturminner» og «Brudd»

Hva skal vernes og ikke vernes? Svaret vil gjenspeile de verdivurderinger slik de oppfattes i den tiden som leves. Marie Louise Anker har skrevet en artikkel om «de stygge kulturminner, - verdivurderingen og begrunnelsen for bevaring av kontroversielle kulturminner og kulturmiljøer»⁸⁶. Kulturminner fremstår forskjellig. Noen kulturminner er vi alle enige om har en betydelig verneverdi, andre er mer subjektivt avhengig av den enkeltes ståsted kunnskapsmessig, emosjonelt, holdninger til tidligere nedarvede verdier, egne erfaringer osv. Anker starter sin artikkel med spørsmålet om hva som er stygt eller kontroversielt. Dette kan være virkelig stygge kulturminner, eller de kan oppfattes som stygge av enkeltpersoner. Det kan også være en forbigående oppfatning av hva som oppfattes som stygt og kontroversielt.

En fellesnevner for de forskningshistoriske redegjørelsene er det kritiske fokuset på vernepraksisen fra 1940- og 1950-tallet hvor mye av sen 1800-talls bebyggelse på Røros ble fjernet eller endret for å tilpasse bybildet ut fra datidens estetiseringsideal og autentisitetstenkning. Det var ”det autentiske” Røros i Bergstadens glanstid forbundet med klassisismen på tidlig 1800-tallet som skulle vernes⁸⁷.

Anker (2009) skriver i sin artikkel at chartrene og teorien forteller oss hvordan vi skal forvalte kulturminnet ut fra et teknisk og vitenskapelig perspektiv. «Teoridannelsen for forvaltningen av kulturminner dreier seg derfor i all hovedsak om behandlingen av kulturminnet, mens forvaltningen også må forholde seg til den daglige sammenheng mellom kulturminner og samfunn»⁸⁸. Dette tolker jeg som at vi må forholde oss til kulturminnets historie med de hensyn det måtte trenge, men også til samtiden.

⁸⁵ Ibid

⁸⁶ Anker M. L. 2009:60

⁸⁷ Bye 2000 i Guttormsen og Fageraas 2007:24

⁸⁸ Anker M. L. 2009:61

«Å velja ut inneber å velja bort; ein avgjer kva røyster som skal få sleppa til, kva røyster som må finne seg i å verta tagale i den historiske songen»⁸⁹. Brudd kom som en følge av Stortingsmelding 22, 1999-2000 med ABM-reformen. I denne reformen ble det slått fast at museene har et ansvar for å fortelle historien om et mangfoldig samfunn. Brudd ble etablert i 2003 som en følge av den stadig økende kritikken mot museene for deres framstilling av sannheten. Brudd hadde til intensjon å « fortelja om det vanskelege, det tabuførebudde, det marginaliserte, det usynlige det kontroversielle»⁹⁰.

2.8 Aleida Assmanns minneteori

For å kunne minnes, må noe glemmes. Assmann deler de hverdagslige minnene inn i individuelle og kollektive former for minner. De individuelle minnene tar et personlig utgangspunkt i det som hver av oss opplever. De kollektive minnene dannes på bakgrunn av den nærmeste familie, nabolag, arbeidsplass, samfunnet, osv. Våre minner blir formet som et resultat av vår omgang med andre. Med utgangspunkt i individuelle og kollektive minner, har Assmann utarbeidet fire former som vårt minne tar utgangspunkt i. Disse gruppene er individuelle, sosiale politiske og kulturelle minner⁹¹. De individuelle minner, sier Assmann, er like upålitelige og akkurate som alle andre minner. De forvrenses og tilpasses til hver enkelt. Hun sier at på tross av muligheten til forglemmelse eller forvringelse må vi ha tiltro til dem. Dette fordi de menneskeligjør et menneske? Vi glemmer ikke bare fordi vi ufrivillig glemmer, men fordi vi ikke ønsker å bli minnet på dem. Vi har også individuelle minner som knyttes til prosesser hvor kroppen har tatt opp bevegelse eller ferdigheter. Minner kan ta form som biter og fragmenter⁹². Her omtaler Assmann hvordan de personlige minnene former og tilpasses den enkeltes «virkelighet». Hva en husker og hva en glemmer kan kanskje henføres til det en ønsker å bli minnet om. Fokuset på den immaterielle kunnskapen har kommet sterkere de senere årene

Assmann sier om sosiale minner at de blir formet i samarbeid med andre. Dette kan være minner som en hel generasjon har felles. Dette minnet vil ikke la seg overføre i sin helhet til andre generasjoner, men kan overføres i noen grad. Sosiale minner deler vi også med dem vi ikke kjenner, men som har opplevd den samme tiden eller hendelsen. Sosiale minner har en varighet på en menneskealder. Den usynlige rammen som omgir sosiale minner, endres gjerne ved et generasjonsskifte. Dette fordi det da kommer en ny generasjons verdier, håp og delte

⁸⁹ Brudd 2006:5

⁹⁰ Ibid

⁹¹ Assmann A. 2008:211

⁹² Assmann A. 2008:212

opplevelser fram og påvirker våre «etablerte» minner⁹³. Bygdebokforfatter Stensrud ble frustrert over den lite meddelsomme bonden når spørsmålet om husmannsplasser ble tatt opp. «De visste om alle løer og staurhus, men spurte jeg om husmannsplasser, så visste de ingenting før jeg satte fingeren på kartet»⁹⁴. Den økende misnøyen i husmannsklassen utover på 1800-tallet hvor nye generasjoner ikke ønsker å være husmenn skyldes ikke «kvifor husmannsstatusen vart upopulær, men kvifor han var det»⁹⁵.

Husmannsbegrepet er forbundet med negative minner. Åslaug Haga, tidligere leder av Senterpartiet, brukte husmannsbegrepet om Norges EØS-avtale i 2002⁹⁶. Det samme husmannsbegrepet blir benyttet av Utenriksdepartementet angående Norges binding til EU, der overskriften «*Husmannskontrakt eller privilegert partnerskap*»⁹⁷ er benyttet. Politiske minner går gjerne over generasjoner. Fra å etablere våre egne minner, blir politiske minner «pådyttet» oss fra toppen. Politiske minner er basert på utvelgelse og eksklusjon. Grupper vil samle de minner som bygger opp om deres identitet og forkaste dem som ikke gjør det. Heltebragder er lettere å formidle enn tap og nederlag. Politiske minner overføres fra generasjon til generasjon⁹⁸.

Det siste minneaspektet er kulturelle minner. De skiller seg ut ved at de kombinerer hva som huskes og hva som glemmes. Denne kategorien av minner henføres til den kulturelle funksjonen av historien og ligger lagret i biblioteker, museer og arkiv. Disse minnene er tilgjengelige for dem som ønsker det. Minnene refererer seg til en gruppe mennesker som bevisst har samlet data, videre nummerert dem for å lette sporingen av dem, men også for å bli spredt og delt⁹⁹. Eilert Sundt og Gunnar Jahn har etterlatt seg historiske dokumenter som har vært nyttige for å komme inn i husmannshistorien. Statsarkivenes branntakster og folketellinger har vært uvurderlige når stuer skal belyses spesifikt. Den fysiske tvestua som ligger i sitt landskap er også vitnesbyrd om en historie som har vært en gang. Kulturelle minner tar mange former. Felles for dem alle er at de formidler historien om hvordan mennesker har levd.

⁹³ Assmann A. 2008:214

⁹⁴ Stensrud O. Bygdebokforfatter

⁹⁵ Beitrusten (1976) i Eyvind Urkedal Yourk, Arne Solli og Ståle Dyrevik:2011:45).

⁹⁶ Marit Brochman 2002

⁹⁷ NOU 2012: 2

⁹⁸ Assmann A. 2008:217

⁹⁹ Assmann A. 2008:221

2.9 Byggeskikken

Professor Tore Brandtenberg har sagt at: «god byggeskikk er en syntese av fortidens erfaringer, nåtidens muligheter og framtidens forventninger»¹⁰⁰. Jeg tolker ham slik at vi hele tiden trekker med oss våre erfaringer når vi utvikler huset for framtidens forventninger. Etnologen Arne Lie Christensen splitter byggeskikkbegrepet opp i tre deler. Disse er bygningskikken, bruksskikken og endringsskikken¹⁰¹. Han definerer videre bygningskikken som den fysiske bygningen inn i landskapet, bruksskikken som sier noe om hvordan bygningen ble benyttet, og til sist endringsskikken som forteller noe om de mønstre av påvirkninger som trer inn og forandrer selve bygningen. Alle disse er gjensidig avhengige av hverandre og vil hjelpe meg i mitt arbeid med å plassere stua inn i norsk bygningsvern/ kulturminnevern. Disse vil jeg nå gå nærmere inn på.

Bygningskikken endret seg i takt med de sosiale og økonomiske endringer, eller som Sundt skriver; i takt med kulturutviklingen¹⁰². I 1857 utgav han *Sædeligheds-Tilstanden i Norge* og i 1862 *Om Bygnings-skikken paa Landet i Norge*¹⁰³. Disse bøkene regnes også i dag som viktige for å forstå samfunnets utvikling, og de er også viktige for å definere tvestua sin plass i historien. Sundt gjennomførte sine studier i tvestua sin glansperiode.

Sundt (1862) sier at han tidligere arbeidet ut fra forestillingen om at den enkelte byggherre bygget sitt hus ut fra en privat forestilling om hvordan huset skulle være, og at denne forestillingen har han måttet endre på. Årsaken til dette mente han kom av den mangfoldige kulturen som omgir vårt land, og som påvirker den lokale byggeskikken¹⁰⁴. Da denne bygningskulturen var så rikholdig, fabulerte han om hvordan det ville tatt seg ut å sette alle landets byggeskikker på samme sted, noe han mente ville blitt ganske så underholdende¹⁰⁵. Om bygningene ikke er fra hele landet, er det nettopp dette som ble gjort på mange av våre friluftsmuseer.

Sundt definerte stuetyper ut fra kjennetegn. På den måten kom han fram til disse seks hovedgruppene: den akershusiske-, trondhjemske-, jæderske-, mandalske-, nednæske- og telemarkske stuetype. I min oppgave velger jeg å konsentrere meg om utviklingen av den

¹⁰⁰ Professor Tore Brandtenberg i Bø S. og Eilertsen T. Følling, 2004:81

¹⁰¹ Christensen A. Lie 1995:22

¹⁰² Sundt E.1862: 3

¹⁰³ Store norske leksikon 2014

¹⁰⁴ Sundt 1862:3

¹⁰⁵ Ibid

akershusiske stuetyper som har sitt nedslagsfelt i kjerneområde for mine undersøkelser her på Østlandet.

I hvilke distrikt huset skulle settes opp og tilgangen på skog avgjorde utformingen av huset. Hvor mye og skog og hvilken oppvarmingsmetode som gjaldt avgjorde utviklingen av bolighusene. I de skogrike delene av landet var det naturlig å lafte alle husene på gården, mens i de mer skogfattige områdene måtte man spare på trematerialene. Av den grunn ble bare de aller nødvendigste bygninger bekostet med tømmer¹⁰⁶.

Mens gårdens hus forandret seg i takt med endrede skikker og behov, stod tilstanden nærmest stille for husmannen. Å bo i en primitiv stue var det samme som at du var en husmann. På Østlandet, hvor den akershusiske stuetyper dominerte, var selve stuerommet på mellom 15 til 30 kvadratmeter. Ved siden av dette stuerommet var det et mindre rom som ble kalt koven. Inngangen gikk rett inn i stua. Dette var en vanlig form for husmannsstue på 1800-tallet, og bodde du i ei slik stue fikk du stempelet husmann. Rommenes navn var også gammeldagse. Det var stugu, og kåve, eller kleve. Disse rommene ble etter hvert kalt kjøkken og kammers¹⁰⁷.

2.10 Utviklingen av romplanet

For å forstå tvestua må vi forstå husenes utvikling. Utviklingen av romplanet henger sammen med byggeskikken. For å kunne fokusere på selve utviklingen av romplanet inn mot tvestua har jeg valgt å legge denne utviklingen inn under et eget kapittel. Ved å sette utviklingen av grunnplanet inn i en sammenheng ønsker jeg skape en diskusjonsbakgrunn for tvestua som fenomen.

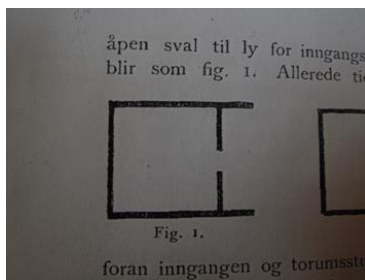
For å sannsynliggjøre tvestua sin forhistorie, jeg kort beskrive utviklingen av romplanet. Forhistorien til den akershusiske stuetyper startet med en ettromsstue med åre i taket. Inngangsdøren var etablert på gavlveggen i et framstrekt inngangsparti. Sundt hevder at skikken med årestuer fremdeles eksisterte i 1650 i Hallingdal¹⁰⁸. Han skriver videre at skikken med årestuer holdt seg lengst i de østerdalske skoger « hvor de hadde sin tarveliege bolig for nogle uger af vinteren»¹⁰⁹. Her sikter Sundt antagelig til at husene ble benyttet som husvære for skogsarbeidere. Nedenfor vises en skisse av grunnplanet av en typisk årestues første trinn i utviklingen.

¹⁰⁶ Torvanger Å. Moe i Holme J. 2005:73

¹⁰⁷ Christensen A. Lie 1995:246

¹⁰⁸ Sundt E. 1862:39

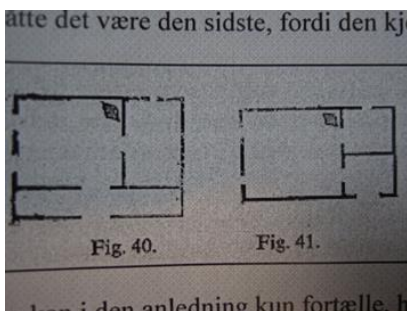
¹⁰⁹ Ibid

Figur 2: Tidlig grunnplan av ei årestue. Gunnar Jahn (1925)

Utviklingen gikk videre til å innlemme forlengelsen av langveggene inn i selve stuekroppen. Dette rommet ble delt opp i kleve og forstue. Kleven var plassert bak peisen og fikk dermed tilført varme. Rommet ble derfor tatt i bruk til soverom for foreldrene og de minste barna. Klevrommet nevnes også som kammer eller kove. Ved siden av koven lå forstuen. Dette var en gang inn til selve stuerommet. Denne stueformen harmonerer med de gamle årestuene som vi kjenner, og disse har tydelige likhetstrekk med den trondheimske stuetyper. Disse årestuene hadde åren midt på gulvet i stua, men den ble flyttet til hjørnet av stuerommet etter etableringen av peis eller skorstein. Sundt fant eksempler av denne stueformen på Østlandet, men de var i klart mindretall¹¹⁰. Den akershusiske grunnformen karakteriseres ved at døren går rett inn i stua på langveggen. Inngangen er som regel overbygget med en sval kledd med panel¹¹¹.

Et bilde av denne stua vises nedenfor til venstre på bildet. Den innebygde koven fikk på denne måten hele gavlendens volum bak peisen. Stuen til høyre er en variant som forekommer på Østlandet, men mer som spesiell enn vanlig. Den er imidlertid karakteristisk for den trondhjemske stuetyper.

Figur 3: Bildet er hentet ut fra: *Om bygnings-skikken på landet i Norge*; Eilert Sundt (1862:37).

Når så koven ble oppdelt, ble 3-romsplanet etablert. Overgangen fra stuekjøkken, med felles rom for både stue og kjøkken, og til separate stue og kjøkkenrom, gikk over en lengre periode. Først ble det lille koverommet tatt i bruk som separat kjøkken. Rommet ble fort for lite til å kunne fylle alle kjøkkenets funksjoner. Kjøkkenet måtte utvides. Jahn refererer til Eilert Sundt «hvor man i en del strøk på Østlandet først tar koven i bruk som kjøkken, for så senere å gå

¹¹⁰Sundt E. 1862:39

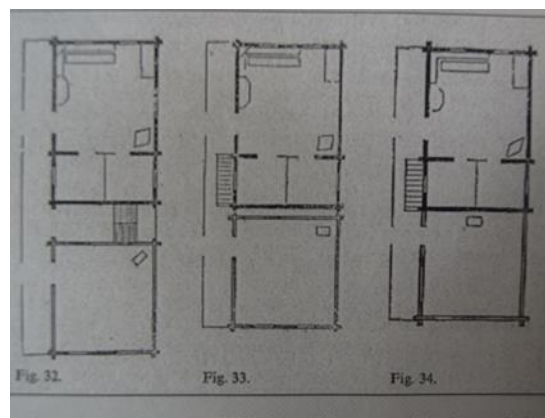
¹¹¹Sundt E. 1862:37

over til det store kjøkken og den lille stue»¹¹². Når husene fikk økt grunnplan fordi kjøkkenet ble flyttet, hevder Jahn at kjøkkenet styrte utviklingen av grunnplanet. Gunnestad, konservator ved Glomdalsmuseet, mener at ildstedet styrte denne utviklingen¹¹³. Ildsted eller kjøkken går kanskje ut på likt. Husets ildsted ble brukt til oppvarming av mat og befant seg på kjøkkenet.

Hus gjenspeiler menneskers behov. Man ønsket mer plass i huset. Ved å bygge på et stuerom kunne huset på ny møte endrede behov. Dette rommet kunne bygges til på flere måter. En mulighet var å plassere den i lengderetningen på andre siden av koven. Dette grunnplanet harmonerer med midtkammerbygningen eller en påbygd østerdalsstue. Forskjellen var om utgangsdøra gikk inn i selve stuerommet eller i «midtkammeret». Et innbygget rom rundt inngangen kalles et bislag. Den påbyggede østerdalsstua kunne få et dobbelt sett med bislag. Huset fikk også doble sett skorsteiner. Nedenfor vises Lømo-stua på Glomdalsmuseet i Elverum og en antatt utviklingshistorie fram til dette grunnplanet.

Figur 4: Lømo- stua, Glomdalsmuseet, Elverum 1862:30
foto: Svein Arne Rudi

Figur 5: Nystua innlemmes i bygningskroppen (Sundt

2.10.1 Husene får 1,5 -2 etasjer

Da kjøkkenet ble skilt ut i et eget rom, ble det en betydelig konkurranse om plassen. Dette kunne vært den direkte årsaken til at hus vokste i høyden. Jahn sammenfatter materialet i sin undersøkelse med henblikk på utvidelse i høyden som følger:

På Østlandets flatbygder beholdt småfolks hus én etasje, mens gårdene etterhvert fikk 2 fulle etasjer fra omkring 1720 til hinimot 1800. Da gårdens hus på en stor del av flatbygdene gikk over til 1 ½ -etasje- overgangen setter inn i mange strøk omkring 1820-1830 og er ennå ikke avsluttet-, beholdt fremdeles småhusene én etasje, og først i den siste del av forrige og første del av dette århundre begynner de å vokse

¹¹² Jahn G. 1925:112

¹¹³ Gunnestad J.E. konservator ved Glomdalsmuseet, i samtale

med en halv etasje, først med rum innrettet i røstet; i det siste kommer der arkitektbygninger til, som skjemmer huset¹¹⁴.

Gårdens hus på flatbygdene startet å vokse allerede tidlig på 1700-tallet. Småhusene som huset husmannsfolkene kom først etter mot slutten av 1800-tallet, men da bare med én og en halv etasje. I den eldre byggeskikken var byggeregelen at husene bare skulle ha én etasje. Her fulgte innvendige rom takvinkelen. De gamle stueene betegner Sundt som sperrestuer eller røststuer. Den gamle byggeregelen forsvant mer og mer da husene fikk en loftetasje. Sundt mener at den to- etasjede stueformen ikke var merkbar før på 1700-tallet. Dette begrunner han med de få stueene som fantes på midten av dette århundrede¹¹⁵.

Når husene fikk enda en etasje, skjedde dette samtidig med at førsteetasjen ble ominnredet. Stuen fikk kakkelovn, og peisen ble flyttet ut i den gamle koven. Dette rommet hadde nå blitt kjøkken. Den gamle peisen i stuen ble flyttet inn i det nye kjøkkenet. Andre etasje ble delt inn i to rom. I det første rommet ble sengesett og klær oppbevart. Det andre var forbeholdt oppbevaring av mat¹¹⁶. Nå skilte husmannens enkle hus seg radikalt fra gårdeierens utvidete hus. Felles for de fleste husmannsstuer var at de ikke var kledd med bord eller malt ute eller inne. Veggene besto stort sett av nakne tømmervegger¹¹⁷.

2.10.2 Husbygging blir vitenskap

En rekke litteratur som skulle opplyse bonden ble utgitt av offentlige tjenestemenn. En bok som skulle få mye oppmerksomhet ble utgitt av landbruksingeniør Gudbrand Tandberg i 1885. Boka het *Kortfattet veiledning i Bygningsvæsenet paa Landet*. Gjennom eksempler viste boken hvordan de forskjellige husene på gården skulle bygges for å effektivisere driften. Dette gjaldt alle gårdens hus, også våningshuset¹¹⁸. Lie Christensen skriver videre at Tandberg anbefalte gjennom sin bok at flere funksjoner burde samles i én bygning, og han stiller seg undrende til hvor lite bonden vet om ressursforbruket, det økonomiske som ligger bak vedlikeholdet av alle husene. Tranberg anbefalte derfor å samle flere funksjoner innenfor samme bygning nettopp for å marginalisere bygge- og vedlikeholdsutgiftene. Lie Christensen nyanserer kostnadsbildet vedrørende bygge- eller reparasjonsarbeider på gårdens hus. Dette begrunner han i at dette ofte ble gjort mellom de travle periodene, og at arbeidet i stor utstrekning var basert på dugnad og lokalt innhentede råvarer, noe som var gratis.

¹¹⁴ Jahn G. 1925:44

¹¹⁵ Sundt E. 1862:40

¹¹⁶ Sundt E. 1862:41

¹¹⁷ Christense A. Lie 1995:246

¹¹⁸ Christensen A. Lie 1995:272

3.0 Metodisk tilnærming til oppgaven

For å besvare problemstillingen om hvilken plass tvestua bør ha i norsk bygningsvern/kulturminnevern, er jeg avhengig av nærmere opplysninger om husmannsvesenet generelt og tvestua spesielt. Ved en ringerunde til museumsconservatorer, kulturminnerådgivere, Kulturminnefondet, Oslo byantikvar og Riksantikvaren, fikk jeg bekreftet at tvestua var lite kjent. En henvendelse til Dalarnas museum i Sverige ført helle ikke fram. Etter denne ringeundersøkelsen konkluderte jeg med at tvestua var lite kjent i kulturminnefeltet. For å besvare oppgavens problemstilling benyttet jeg forskjellige metoder. Dette vil jeg nå presentere.

3.1 Dokumentanalyse som forskningsmetode

For å undersøke kulturminnevernets prioriteringer av kulturminner gikk jeg inn i Askeladden. Askeladden er en elektronisk database som forvaltes av Riksantikvaren, og hvor fredete kulturminner og miljøer er lagret¹¹⁹.

Når få personer vet noe om, eller har vist interesse for disse stueene, er de også lite synlige i landskapet. Det første spørsmålet som jeg stilte var: hvor finner jeg opplysninger om bygninger som er fra 1800-tallet, og som muligens også inneholder spor etter tvestua? Svaret på dette spørsmålet ble kommunenes SEFRAK-register. I dette registeret ligger det lagret tusenvis av opplysninger om bygninger eldre enn fra 1900-tallet¹²⁰. Min undersøkelsesmetode ble derfor i første fase basert på gjennomlesning av en mengde data. Forskningsdesignet ble i første omgang? rettet inn mot kvantitativ forskning. Forskning på dokumenter kalles også innholdsanalyse¹²¹. Disse dokumentene ligger ferdig innsamlet for et tidligere utført formål.

Jeg brukte fire dager på å gjennomgå og kopiere ut interessante bygninger som kunne være potensielle tvestuer. Av disse ble to dager brukt i Ringsaker kommune, og de to siste i Hedmark Fylkeskommune. Jeg hentet ut to fulle permer av potensielle tvestuer gjennom dette søket, men bare tre av funnene beskrev klart en tvestue. Å sjekke ut alle potensielle funn etter denne undersøkelsen ville blitt et uoverkommelig arbeid. Mitt bidrag til kulturminnefeltet er å belyse tvestua sin plass i norsk bygningsvern/ kulturminnevern. Av den grunn må hovedfokus ligge på fenomenet framfor å finne alle forekomster. De to innsamlede permene må derfor bli et eventuelt senere prosjekt i forlengelse av denne oppgaven

¹¹⁹ Askeladden, Riksantikvarens database for

¹²⁰ SEFRAK-registeret. Et register etablert for lokalhistorie, men det ble også benyttet for å finne verneverdige bygninger eldre enn fra 1900.

¹²¹ Thagaard T. 2011:62

I løpet av min skriveperiode med masteroppgaven er det mange mennesker jeg har vært i kontakt med. Når jeg møter personer spør jeg derfor om de har kjennskap til emnet eller kan bringe meg videre til en mulig kilde. Under en samtale snappet jeg opp en husmannsregistrering som hadde funnet sted i Stange i 1974, og hvor det kunne være muligheter for å finne forekomster av tvestua¹²². I denne registreringen var det beskrevet to tvestiuer. En av dem visst jeg om på forhånd, men forfallet har her kommet langt. Denne tvestua omtales som Atlonstad, og ligger som vedlegg i oppgaven. Den andre var blitt revet for mange år siden.

For å kunne orientere meg innen husmannsvesenet utførte jeg søk på faglitteratur som omhandlet husmannsvesenets boliger og den sosiale utviklingen av husmannsvesenet. Her fant jeg litteratur av bl.a. Eilert Sundt, Gunnar Jahn og Arne Lie Christensen. Særlig var de eldre og de nyere publiseringer interessante. Dette for å kunne si noe om utviklingen innen fortellingen om husmannsvesenet. Med utgangspunkt i meg selv som bygningsmann, var Gunnar Jahn sin dokumentasjon om husmannsboliger fra 1924 interessant¹²³. Hans forskning var forøvrig den eneste kilden jeg fant som bare omhandlet det fysiske huset til husmannen.

For at en stue skal kalles tvestue, må jeg sannsynliggjøre at det har bodd to familier her. Dette har jeg gjort ved å lete i Digitalarkivets Folketellinger¹²⁴. Her står det beskrevet hvor mange husholdninger boligen hadde og hvem som bodde der. En nærmere beskrivelse av det spesifikke huset har jeg funnet på Statsarkivet på Hamar sin samling av branntakster. Tvestua ble her sannsynliggjort gjennom opplysninger som: to kjøkken, to stuer, to kjellere osv. i samme bygning. Det er skrevet mange bygdebøker. I *Vangsboka* fra 1983 fant jeg opplysninger som støttet både direkte og indirekte opp mot mine funn¹²⁵.

For å belyse hvilken plass tvestua norsk bygningsvern/ kulturminnevern vil jeg fokusere på tre bestemte tvestuer. Disse vil bli med i diskusjon om å besvare oppgavens problemstilling. Disse tvestuene er: Disenhagen, Rosenlund og Tajet. Dette for å kunne danne meg et inngående bilde av fenomenet tvestua, men også med et formål å kunne gi framtidens forskere et dokument. Gjennom å hente inn materiale om tvestua som objekt og se dette i sammenheng med husmannens livssituasjon, ønsker jeg selv å oppnå en forståelse for den situasjonen husmennene levde under. Dette vil igjen hjelpe meg til å forstå tvestua sin plass i bygningsvern/

¹²² Wiese G. 1974

¹²³ Jahn G. 1925: 56-57

¹²⁴ Digitalarkivets folketellinger

¹²⁵ Stensrud O. 1983: 262-263, 405

kulturminnevernet¹²⁶. Å definere hva ei tvestue egentlig er vil være essensielt for å være i stand til å besvare hvilken plass tvestua skal ha i norsk bygningsvernet og kulturminnevernet. Derfor vil jeg introdusere dem i et eget kapittel.

3.2 Intervju som forskningsmetode

For å belyse tvestua som fenomen, valgte jeg å gjennomføre intervjuer med kulturminnefaglige personer som har, eller burde ha kjennskap til tvestua i en eller annen form. En av personene har jeg valgt ut på bakgrunn av at han har inngående kunnskaper om husmannsvesenet i området. En annen respondent har jeg valgt ut fordi hun har bakgrunn som beslutningstager i Fylkeskommunen. Spørsmålene som ble stilt omhandler ikke bare deres kjennskap til tvestua, men også kjennskapen til de mekanismer som har påvirket tvestua

Intervjuene ble gjennomført med en delvis strukturert tilnærming av spørsmål gjennom en intervjuguide. Dette for at informanten kunne komme med nye opplysninger som kunne bidra til å belyse tvestua sin plass i bygningsvernet/ kulturminnevernet, men også for å tilpasse den enkelte respondents forutsetninger¹²⁷. Jeg tok opp alle intervjuene elektronisk for videre å transkribere dem. Respondentene ble informert at jeg gjorde elektroniske opptaket, og diktafonen lå åpent på bordet mellom oss. Respondenten ble gjort klar over at han kunne avslutte når han selv ønsket.

Intervjuguiden ble utarbeidet på bakgrunn av oppgavens problemstilling om hvilken plass tvestua bør ha i norsk bygningsvern/ kulturminnevern. Nedenfor har jeg formulert noen av de hovedspørsmålene jeg ønsket å få belyst gjennom mine intervjuer. Spørsmålene ble tilpasset den funksjon, stilling og bakgrunn den enkelte respondent hadde. Årsaken til dette var å belyse temaet fra flere vinkler.

Her følger noen av hovedspørsmålene fra intervjuguiden:

Spørsmål 1: Har du kjennskap til boligfunksjonen tvestue, og i tilfelle hva vet du?

Dette spørsmålet skulle underbygge påstanden om en marginal og lite dokumentert stuefunksjon.

Spørsmål 2: Hvilke faktorer mener du utløste eller bidro til å etablere denne boligfunksjonen?

¹²⁶ Thagaard T. 2011:15

¹²⁷ Thagaard T. 2011:89

Her var det samfunnets endringer med de mekanismer som påvirker bygningskulturen som jeg ville belyse slik som befolkningsvekst, industrialisering osv.

Spørsmål 3: Tror du tvestua var et resultat av oppløsningen av den faste romplanet som dominerte fram til 1800-tallet med tanke på bruksskikk, bygningsskikk og endringsskikk?

Her var det den innarbeidede tradisjonen om hvordan et hus skulle bygges, og hva skjedde når den ble brutt.

Spørsmål 4: Hva var årsaken til at husmannsvesenet ble avskaffet?

Her ønsker jeg å få bekreftet de antagelser om den lavstatusen som folk forbandt med husmannsvesenet, og som videre bidro til avskaffelsen av husmannsvesenet. Jeg ønsker også å trenge inn i forestillingen om det vanskelige og tabubelagte.

3.2.1 Presentasjon av respondenter

Tilbakemeldingen jeg fikk gjennom min forundersøkelse med å kartlegge kjennskapen kulturminnevernet og bygningsvernet hadde var marginal. Derfor ønsker jeg å belyse årsaken til dette gjennom et intervju med resurspersoner som er kjent innen kulturminnefeltet, og som videre er «lokalkjent» i Hamarregionen. Disse respondentene vil jeg nå presentere:

Bjørn Bækkelund, konservator og avdelingsleder ved Anno Norsk skogmuseum i Elverum. Han er magister i etnologi fra universitet i Oslo. Han er forvaltnings leder for bl.a. tvestua Gamle Sanne. Denne tvestua ble flytte til museet fra et stort sagbruk i Tune i Østfold. På dette sagbruket var det husmannsplasser.

Ragnar Pedersen er professor ved Universitetet i Oslo og tidligere konservator og direktør på Hedmarksmuseet. Han er utdannet etnolog og har skrevet flere lokalhistoriske bøker.

Magne Rugsveen, avdelingsdirektør Anno museum, Domkirekeodden og Hedmarksmuseet. Magne gjennomførte sin magisteravhandling i etnologi ved Universitetet i Oslo (1983). Hans første jobb var som vitenskapsassistent ved Norsk Skogbruksmuseum. Siden har han gått gradene fram til han ble direktør ved Mjøsmuseet og og nå som avdelingsdirektør ved Anno museum.

Odd Stensrud, bygdebokforfatter. Han skrev hovedoppgave i historie i 1974 ved Universitetet i Oslo. Allerede som 15-16- åring intervjuet han folk. Han har videre arbeidet som lærer og ble engasjert til å skrive Vang bygdebok. Han er opptatt av at alle skal bli med i ei bygdebok

Elisabeth Seip, er kulturvernleder/ fylkeskonservator Hedmark fylkeskommune. Hun har hovedfag i historie samt mellomfag i arkeologi og fransk. Hun har tatt videreutdanning i samfunnsplanlegging og har gjennomført flere kulturminnerelaterte kurs. Hun har arbeidserfaring fra Domkirkeodden som prosjektleder ved Utvandringsmuseet. Til Fylkeskommunen kom hun i 1990.

3.3 Etiske problemstillinger

Ved intervjuer kan en komme opp i situasjoner hvor respondenten gir opplysninger av sensitiv karakter. For å ivareta integriteten til respondenten, er det en grunnleggende rettighet at alle skal kunne råde over sitt eget liv. Ved mine intervjuer har respondentene blitt gjort klar over hvilken rolle de får i min oppgave. Dette nettopp for at de skal kunne råde over egen stemme¹²⁸. Noen intervjupersoner kan føle seg ukomfortable med de minnene og opplevelsene de sitter inne med. Derfor har jeg vært klar på den rollen den enkelte vil få i denne oppgaven. Bakgrunnen til dette er at de skal føle seg komfortabel med situasjonen, og på den måten kunne bidra med opplysninger som de ellers kanskje ville holde tilbake.

3.4 Undersøkelsens reliabilitet og validitet

En undersøkelses reliabilitet fastslår undersøkelses riktighet eller pålitelighet¹²⁹. Min oppgave har som mål å tilføre kulturminnevernet en verdi gjennom en økt kunnskap om tvestua som en bygningsfunksjon. For at denne oppgaven skal kunne tilføre kulturminnevernet og med det bygningsvernet en oppdagelse, må tvestua være lite kjent fra før. Mine undersøkelser må derfor være til å stole på. Om andre forskere etter meg gjør den samme undersøkelsen skal de kunne få det samme svaret som meg.

Gjennom min oppgave har jeg forsket på et bygningsfenomen som jeg antar ikke var vanlig på 1800- tallet. Utgangspunktet mitt er derfor at fenomenet antakeligvis er relativt ukjent også i dag. Av den grunn vil resultatet av mine undersøkelser være forbundet med usikkerhet.

Jeg startet undersøkelsen min med å søke etter respondenter som hadde kulturminnefaglig kompetanse og i tillegg hadde kjennskap til husmannsplasser i Hamar- området. Mine utvalgte respondenter jobber, eller har jobbet innen kulturminnevern/ har faglig tyngde innen kulturminnefeltet. Disse regner jeg derfor som pålitelige kilder, selv om svarene jeg får ikke kan gi meg eksakte svar.

¹²⁸ Thagaard T. 2011:25

¹²⁹ Reliabilitet Store norske leksikon

Parallelt med intervjurundene gjennomførte jeg dokumentetsøk i SEFRAK- registeret for å prøve å få oversikt over mulige forekomster av tvestua. Utvalget stuer gav seg etter hvert selv, da jeg etter intervjuer og dokumentundersøkelser kun fant fem tvestuer. Tre av disse ble mitt naturlige utvalg: Disenhagen, Rosenlund og Tajet. Alle stuene befinner seg i Hamarregionen. SEFRAK- registeret er kommunens egen database for bygninger fra før 1900- tallet. Registeret gir ikke opplysninger om bygningenes egenart, og det er ikke fagpersoner som har foretatt registreringene. Derfor er det forbundet usikkerhet til opplysningene som er ført i skjemaene. Mine egne bygningstekniske undersøkelser av tvestuene i kombinasjon med studier av folketellinger og branntakster, viser at boligene har vært brukt som tvestuer. Det er over hundre år siden stuene i mitt utvalg er blitt brukt som tvestuer. Av den grunn er det vanskelig å se, rent fysisk, at de har vært benyttet som bolig for to familier. Likevel er det gjenkjennende trekk som tyder på at stuene har huset to familier i to atskilte boenheter: rommenes plassering i forhold til hverandre, antall piper og peiser, og hvor disse er plassert, samt antall kjellere. Min egen undersøkelse gir en indikasjon, ikke en bekreftelse på, at husene har vært brukt som tvestuer.

En undersøkelses validitet beskriver forskningens gyldighet¹³⁰. For at mine spørsmål skal kunne gi et riktig svar, må de stiles inn mot selve bygningsvernet. Dette fordi min oppgave blir tolket og lest med bygningsvernet og kulturminnevernets briller. Gjennom undersøkelsene jeg har foretatt, har jeg forsøkt å trekke gyldige slutninger om det jeg har satt meg som mål å undersøke. Det jeg undersøker er et marginalt og lite kjent fenomen. Av den grunn har det vært vanskelig å rette undersøkelsen umiddelbart og direkte inn mot å besvare problemstillingen. Jeg har valgt å bruke tid på bygningsoppmålinger av hver enkelt tvestue. Dette for i første omgang å kunne dokumentere *at* den er en tvestue, men også for å kunne sette tvestua inn i en sosiokulturell sammenheng. Slik vil jeg prøve å prøve å forstå historien til hvorfor tvestua kom, og hvorfor den forsvant. Spørsmålene jeg har stilt i intervjuene er dessuten av eksplorerende art. Dette betyr at svarene jeg har fått viser noen tendenser og sannsynligheter. De gir meg ikke eksakte svar. Derfor har jeg måttet trekke generelle slutninger for å kunne besvare problemstillingen.

¹³⁰ Validitet Store norske leksikon

3.5 Tolking av resultat

Tvestua antar jeg er et sjeldent, eller marginalt fenomen. Dette fordi det foreligger begrenset materiale eller kjennskap til den, slik jeg har bragt på det rene. Av den grunn vil jeg forholde meg til usikkerhet når få intervjuobjekter danner bakgrunnen for mine undersøkelser. Av den grunn vil jeg stå overfor mange valg når forskningsmaterialet skal innhentes og bearbeides. Å fristille meg til en nøytral innfallsvinkel, eller å ta objektets ståsted, vil derfor være en utfordring. Dette fordi jeg som forskere tar med meg synspunkter og fordommer som farger framstillingen av virkeligheten.

Jeg har som tidligere nevnt at min håndverksbakgrunn vil farge oppgaven. Dette fordi jeg ikke kan fristille meg mitt «kroppslige» tenke- og handlingsmønster. «Kvalitative tilnærminger til fortolkende teorier som fenomenologi, hermeneutikk og symbolske interaksjon. Den vitenskapsteoretiske fortolkningsrammen danner grunnlaget for den forståelsen forskeren utvikler i løpet av forskningsprosessen»¹³¹. Min bakgrunn trekker jeg derfor med meg inn i mine beslutninger. Dette fordi ny kunnskap bygger på gammel viten og forståelse av hvordan tingene forholder seg til hverandre¹³². Ved selv å være håndverker som har bodd på en gård med eldre bygningsmasse, tror jeg at min bakgrunn vil være en styrke for å kunne forstå fenomenet tvestue. Kjennetegnet på en god fortolkning er at den skal kjennes riktig.

4.0 Presentasjon av resultater

4.1 Presentasjon av resultater fra Askeladden

For å belyse hvilken plass tvestua bør ha i kulturminneforvaltningen, må jeg kunne si noe om hvilken plass tvestua har i dagens kulturminneforvaltning. Askeladden er en database som forvaltes av Riksantikvaren. For å si noe om forholdet mellom husmannsplasser og gårdsanlegg, har jeg foretatt søk i Riksantikvarens kulturdatabase Askeladden for Hedmark Fylke. I gruppen for husmannsplasser fant jeg bare *fire* lokaliteter sortert under fredet, automatisk fredet, vedtaksfredet og forskriftsfredet. Dette var husmannsplassen Elton Østre representert ved Eltonstua. Denne bygningen er flyttet til Hedmarksmuseet. Som jeg tidligere har nevnt, omtalte Harry Fett denne bygningen i sin bok *Gamle bygninger paa Hedmarken* 1919:7. Bygningen ble fredet ved bygningsfredningsloven 1920. Slåtsveen står også på

¹³¹ Thagaard T. 2011:14

¹³² Thagaard T. 2011:39

Hedmarksmuseet. Denne fredningen er hjemlet ved kulturminneloven 1978, (1537-1649) paragraf 4.3,- om erklærte stående byggverk fra perioden 1537-1649. Husmannsplassen Hestehagen er fredet etter kulturminneloven 1978 § 15 (bygninger og anlegg m.v. fra nyere tid). Den siste husmannsplassen er Prøysen. Den er vedtaksfredet etter paragraf 19 – områdefredning i januar 2014. For selve husmannsplassen er en fredning påstartet.

For å kunne sammenligne data hentet jeg inn opplysninger også om gårdsanlegg i samme søkekategori. I dette søket fant jeg hele 78 funn. Ut av dette resultatet kan jeg lese en betydelig skjevfordeling mellom husmannsplassene og gårdsanleggene på henholdsvis 3 husmannsplasser og 78 gårdsanlegg. Om denne skjevheten er representativ er usikkert, eller om det er et særphenomen i Hedmark er usikkert, men det danner grunnlag for refleksjoner rundt temaet

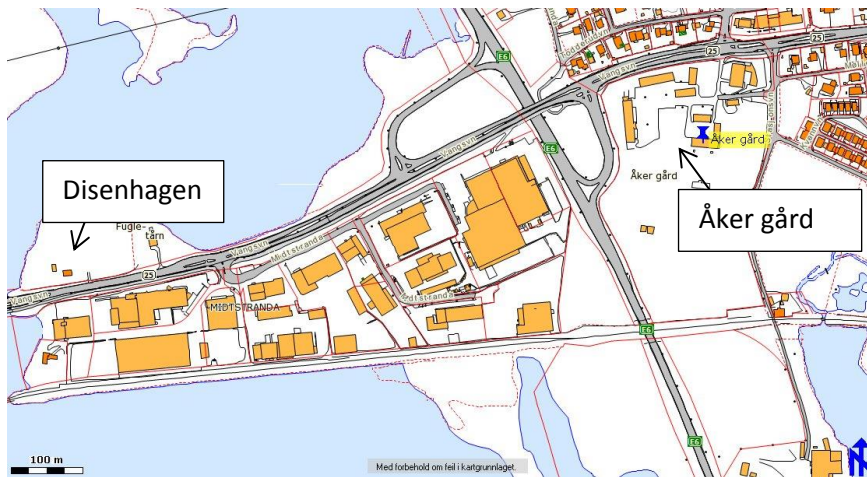
4.2 Presentasjon av tvestuene

Jeg skal nå presentere resultatene av mine undersøkelser av Disenhagen, Roselund og Tajet. Disse tvestuene vil jeg bruke som eksempler når jeg skal drøfte hvilken plass tvestua bør ha i norsk bygningsvern og kulturminneforvaltning. For å forstå hva en tvestue er, ser jeg det som nødvendig å gi en inngående beskrivelse av den enkelte tvestue. Dette på bakgrunn av den mangelfulle kunnskap som min forundersøkelse gav meg tilgang til. Ved å beskrive bygningskonstruksjonen, og bohistorien til hver enkelt tvestue ønsker jeg å kunne forstå hvilke kulturhistoriske verdier som ligger i denne type bygningsfunksjon.

4.2.1. Presentasjon av Åker gård

Åker gård i Vang er en av de eldste og største gårdene i Hedmark. Den hadde et eiendomsareal på 1400 dekar. Gården var møtested for Magnus den gode og Harald Hardråde i 1046. Åker gård var krongods etter reformasjonen og fram til 1642. Hannibal Sehested overdro den i 1645 til oberstløytnant Georg Reichwein (1593-1667). Etter dette var gården i privat eie fram til 2. verdenskrig. I 1946 ble gården overtatt av Vang kommune. Etter dette ble den overført videre til Staten og Forsvarsdepartementet som standkvarter for Distriktskommando Østlandet fram til 2002. I dag eies Åker gård av Statsbygg¹³³.

¹³³ Schilbred C.S. 2014 Store norske leksikon

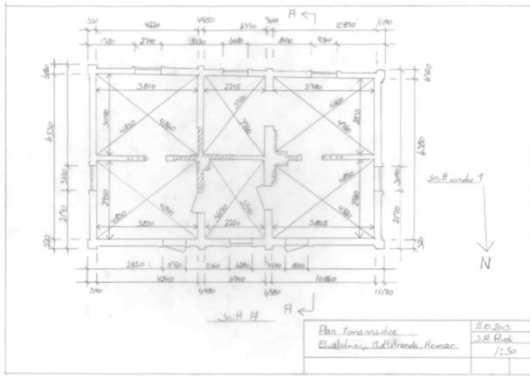
Figur 6: Disenhagen (Hedmarkenkart, 2014)¹³⁴

Gården ligger sørvest på et høydedrag skrånende ned mot Åkersvika. Den grenser i sør inn til Åkersvika naturreservat. Gårdstunet var tidligere et lukket rom. I dag består inntunet av tre bygninger som danner u-form. Uttunet besto av tre driftsbygninger i u-form. Det er kun låven som i dag står igjen. Gården hadde to stabbur. Disse står fremdeles tilbake og danner et landemerke når en kjører forbi på E6. I folketellingen fra 1875 er Åker gård matrikulert til nr. 158.

4.2.1.1 Presentasjon av husmannsplassen Disenhagen

Husmannsplassen Disenhagen ligger på en holme i Åkersvika. Disenhagen er en av mange husmannsplasser som har ligget under Åker gård. Den eies i dag av Hamar kommune, Statens vegvesen og Hedmark Fylkeskommune. Stua har en tømret laftekasse med utvendig rapping. Taket er konstruert som ås sperretak. Sneien er konstruert i bindingsverk med ca. 27° takfall. Tekkingen er enkeltkrummet teglstein. Sneien er videre kledd med låvepanel. Denne er avsluttet med tagger. Bygningen framstår i Sveitserstil. Tvestuen har to piper og to inngangsdører. Inngangen går rett inn i et stort kjøkken. Dette kjøkkenet er i dag oppdelt og det er blitt montert skyvedør mellom disse rommene. Leilighetene er bygget speilvendt av hverandre. Plantegning av Disenhagen vises nedenfor.

¹³⁴ Disenhagen Hedmarkenkart, 2014

Figur 7: Oppmålingstegningen er utført av Svein Arne Rudi

Figur 8: Disenhagen. Foto: Svein Arne Rudi

Disenhagen har en tømmerkasse som er rappet og hvittet. Takkonstruksjonen er sperrer med liggende strølagte bord som underlag for flis. Over flistaket er det lagt teglstein. På loftet er det etterisolert med Rockwool toppet med sydd matte. Innvendig er veggene kledd med faspanel. Gulvbordene har pløyde bord. Alle innvendige overflater av tre er malt. Begge leiligheter har inngang på samme langvegg rett inn på kjøkkenet. Leilighetene har hver sin kove mot midten av bygningen. Denne er halvparten av husbredden. Leilighetene står speilvendt av hverandre. Grunnmuren er antagelig en kistemur med pusset overflate. Begge leiligheter har egen kjeller. Stua har en felles teglsteinsmurt pipe med røykuttak til alle rom. Tvestua var utsatt for en brann, men framstår på tross av denne hendelsen troverdig. Branntakstene nevner ikke rapping i beskrivelser av tvestua i tidsrommet 1874 til 1928.

Figur 9: Takkonstruksjon av sperrer med stav.
Foto: Svein Arne Rudi

Figur 10: Innvendige rom er restaurert etter brann.
Foto: Svein Arne Rudi

I umiddelbar nærhet til denne stua ligger en av innlandets størst urørte gravhauger. Den er ca. 50 meter bred og har en høyde på rundt 6 meter. Gravhaugen ligger som et vitnesbyrd om det maktsentret som var her på Åker gård i middelalderen. Eiendommen grenser inntil Åkersvika. Åkersvika er et fredet våtmarksområde.

Formålet med fredningen er å bevare et viktig våtmarksområde med tilhørende plantesamfunn, fugleliv og annet dyreliv som naturlig er knyttet til området, særlig med hensyn til områdets betydning som raste- og hekkeområde for våtmarksfugl. Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat, Hamar, Stange og Vang kommuner, Hedmark¹³⁵.

Åkersvika naturreservat er underlagt Ramsar- konversjone som forplikter internasjonal forvaltning av dette våtmarksområdet. Hele gravhaugen og store deler av husmannsplassens gamle åkerengen er tatt inn i Åkersvika naturreservat. Selve stuebygningen er ikke omsluttet av fredningen, men fredningsgrensen er etablert rett utenfor bygningen, og skiller dermed bygningen fra sin gamle åkerjord.

«All vegetasjon i vann og på land er fredet mot enhver form for skade og ødeleggelse, jf. likevel punktene V-VI» Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat, Hamar, Stange og Vang kommuner, Hedmark. kapittel IV¹³⁶. Denne forvaltningspraksisen følges i dag ordrett¹³⁷. Dette har ført til en nedgroing av kulturlandskapet. Den automatisk fredede gravhaugen står nå omsluttet av bjørk og store grantrær som truer med å velte og rive opp haugen. Mangel på skjøtselstillatelse fra vernemyndighet gjør at området framstår gjengrodd og uskjøttet. Dette vises på bildet under til venstre. Den andre trusselen er ønsket om å øke veibredden på riksvei 25 inn til Hamar. Statens vegvesen ble med på oppkjøpet for å sikre muligheter for å øke antallet kjørefelt. Ved en slik breddeøkning vil stua få en veiskjæring i umiddelbar nærhet til husveggen. Bildet nedenfor til høyre viser veiskjæringen slik den framstår i dag.

Figur 11: Gravhaugen gror ned. Foto: Svein Arne Rudi

Figur12: Arkeologisk undersøkelser Foto: Rudi

¹³⁵ Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat, Hamar, Stange og Vang kommuner, Hedmark.

¹³⁶ Ibid

¹³⁷ Lintoft K.

Stua med sin sentrumsnærhet har et stort potensiale til å framvise en mengde kulturminneverdier til et stort antall mennesker.

Dokumenter som underbygger Disengagen som tvestue

Branntakst, Gjensidige for 1874-78 takstprotokoll fra Vang og Furnes Gensidige 22.01 1874-21.08 1878:374, kan en lese at husmannsplassen bestod av et tømret stuehus, tekket med flis og teglstein, 18 alen lang og 11 alen bred og 4 ¼ alen høy. Bygningen hadde to stuer og to kjøkken med loft over, og hver sin grunnmurte kjeller. Det sitter 8 vinduer og 4 dører på bygningen. Huset har en skorstein i daglig bruk. Bygningen er verdsatt til 560

Til denne plassen var det en tømret låve med delvis flis og tegllagt tak. Den er på 14 alen lang, 7 ½ bred og 5 ½ alen høy. Det er ett trøskerom og to forrom. Dette takseres til 220

I sydlig retning av låven er det oppført et forloft som står på 5 2/3 alen høye stolper. Huset er 11 ¾ alen langt, 7 ½ alen bredt og 5 1/3 høyt. I tømmerveggen er det tre rom, og bygningen har flis og tegltak. Dette takseres til 140-. Hele husmannsplassen er i takstprotokollen for 1874-1878 taksert til en verdi av 920-¹³⁸.

Branntakst, Gjensidige for 1886-95

I branntakstprotokollen for 1886-1895 er det gjort en omtakstforetning på eiendommen utført med meter som måleenhet. I denne takseringen omtales husmannsplassen som «Disenhaugen». Stuebygningen oppgis til å være 6,9 *11,3 meter bred og 2,7 meter høy. Prisen er som tidligere 560-. Låvebygningen er oppgitt til 8,8 meter* 4,7 meter bred og 3,4 meter høy. Denne bygningen får også oppgitt samme takst som tidligere pålydende 220-. Den fortsettende bygningen til låven er derimot kostet på noe. Den står oppgitt med flatemålene 7,4 *4,7, tømmerveggene er 3 meter høye, og rommet er videre delt opp i to. Huset hviler på stolper som er 3, 5 meter høye. Under huset er det murt opp to fjøs med teglstein, hvor hver enhet har to båser og en bing. Bygningen har nå blitt taksert til 280-, og har dermed fordoblet sin verdi. Den totale verdien på Disenhagen i takstprotokollen for 1886-1895 er nå pålydende 1060- og verdistigningen skyldes oppmuring av to fjøs under forloftet¹³⁹.

I branntakstprotokollen fra 1878-1886 står det nevnt to andre husmannsplasser hvor beskrivelsen henføres til tofamiliehus. Dette er Øverhagaen og Nederhagaen. Taksten er pålydende på henholdsvis 450- for stuebygning, fjøset takseres til 180, en tømret låve til 400 -

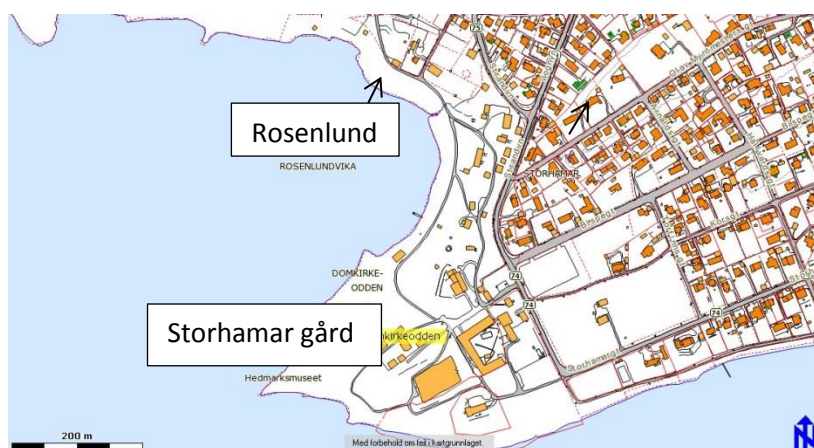
¹³⁸ Branntakst, Gjensidige Disenhagen 1874-78: 374

¹³⁹ Branntakst, Gjensidige Disenhagen 1886-95

og et bordkledd stolpehus til en sum av 60 for Øverhagaen. Total takst er 1090-. Boligen på Nederhagaen verdsettes til 450, gråsteinsmurt fjøs til 220- og til slutt en tømret låve til 260-. Den samlede summen blir 930-

4.2.2 Presentasjon av Storhamar gård

Rosenlund var en husmannsplass under Storhamar gård. På området ligger restene etter Hamarkaupang fra middelalderen. Ruinene etter domkirken og bispegården er kulturminner som i dag tillegges det strengeste kulturminnevern. Området ble omgjort til museum i 1906.

Figur 13: Rosenlund (Hedmarkenkart 2014)¹⁴⁰

På området var det på begynnelsen av 1900-tallet to foreninger som arbeidet med kulturminner. Den ene var Opplandenes Folkemuseum som dekket området rundt Mjøsa og Østerdalen, og en komité som skulle sikre domkirkeruinene. I 1939 ble disse foreningene slått sammen til et felles museum. Navneendring kom først i 1945, og det ble endret til Hedmarksmuseet og Domkirkeodden. I den nye destinasjonen ble Østerdalen og vestsiden av Mjøsa tatt ut som fokusområder. Museet representerer i dag kommunene Hamar, Stange, Vang, Løten og Ringsaker. Museet har 65 antikvariske bygninger på sitt område. I dag er museet underlagt Hedmark Fylkesmuseum, avdeling Domkirkeodden, eller Hedmarksmuseet. Hedmarksmuseet ble etablert i 1906¹⁴¹.

4.2.2.1 Husmannsplassen Rosenlund

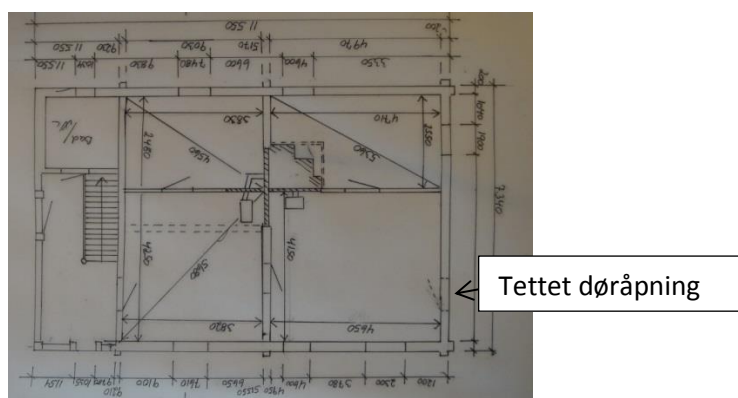
Rosenlundstua, eller Bleke Nilsen er begge nevninger på samme stue. Dette fordi hus ofte fikk navn etter eierne, eller de som bodde der. Bleke Nilsen var den første konservatoren som arbeidet på museet, og ble etter hvert direktør. Rosenlundstua ble direktørboligen hans. Derfor

¹⁴⁰ Disenhagen Hedemarkenkart

¹⁴¹ Hedmarksmuseet

omtales huset også som Bleke Nilsen. Tvestua er ingen museal bygning, men den huser i dag en kokeboksamling

På grunnplantegningen under er en tidligere inngang på høyresiden tegnet inn. Med dette kan vi lese at begge leilighetene har hatt inngang rett inn i stua. Tømmerkroppen bærer ingen spor etter laftet skillevegg mellom stue og kjøkken. Dette indikerer at leilighetene antagelig bare har hatt ett rom i starten, og at skilleveggen har kommet som en tilføyelse på et senere tidspunkt.

Figur 14: Oppmålingstegning er utført av Svein Arne Rudi

Rosenlundstua har en laftet konstruksjon primært helt opp i sneien. Tømmeret er sprett-teljet. Bislaget er utført i tungt bindingsverk. Utvendig er tømmerveggene rappet. Bislaget er kledd med liggende panel. Taket er bygget opp med sperrer og åser. Tekkingen består i teglstein med et underlag av stående bord. Tvestua står på en spekket sprengsteinsmur. Innvendig er veggene kledd med perlestaff på vegger. Himling består dels av perlestaff og eldre vekselpanel. Gulvet er lagt med smale nyere gulvbord av gran. Golvkonstruksjonen er tatt opp og rehabilitert. I det ene kammerset er det en stor peis. Pipa har røykuttak til de øvrige rom. Pipas øvre del er murt i teglstein. 2. etasje er i dag innredet med leilighet/ soverom. I bislaget er det innredet bad og wc.

Figur 15: Rosenlundstua. Foto: Svein Arne Rudi

Figur 16: Sneien i sval mot nord. Svein A. Rudi

Gjennom en samtale med tidligere direktør og konservator Ragnar Pedersen kom det fram at det fantes et bilde av Rosenlund med inngangen på sørsiden. Ved å henvende meg til

fotoavdelingen ved museet fikk jeg oversendt dette bildet. Dette bildet vises nedenfor til høyre. På dette bildet vises det tidligere inngangsparti med et lite overbygg. Bildet til venstre er dagens fasade. *Nedenfor vises nåværende fasade og tidligere fasade.*

Figur 17: Fasade sør i dag. Foto: Svein Arne Rudi

Figur 18: Fasade sør med inngang. Foto: Domkirkeodden

Digitalarkivets folketellinger

Gjennom folketellinger kan en lese hvordan og hvem som bodde i de forskjellige bygninger. Jeg har gått inn i digitalarkivet for å orientere meg på dette området.

I folketellingen fra 1865 kan jeg lese at det bodde 11 personer fordelt på to husstander på Rosenlund. I den ene leiligheten bodde Johannes Kristofferssønn som var losjerende gift fisker med sin kone Oline Kristiansdatter. De hadde fire barn sammen. Johannes sin mor bodde også sammen med dem. I den andre leiligheten bodde Ole Petterssønn som benevnes logerende gift simpel arbeider sammen med sin kone Ingebjørg M. Larsdatter. De hadde to barn sammen¹⁴².

Folketellingen i 1891 slår fast at 2 menn og 4 kvinner bodde i Rosenlundstua¹⁴³

I folketellingen for 1900 leser jeg at Helmer Hansen, som var gift husmann uten jord med arbeidsplikt, bodde her sammen med sin kone Pauline Olesdatter. De hadde tre barn. Det yngste barnet var nylig blitt født. Han sto uten navn med kun fødselsdag og måned oppgitt. I den andre leiligheten bodde Martinus Knutsen som var gift husmann uten jord med arbeidsplikt sammen med sin kone Nilla Hansdatter. De hadde ingen barn boende hos seg

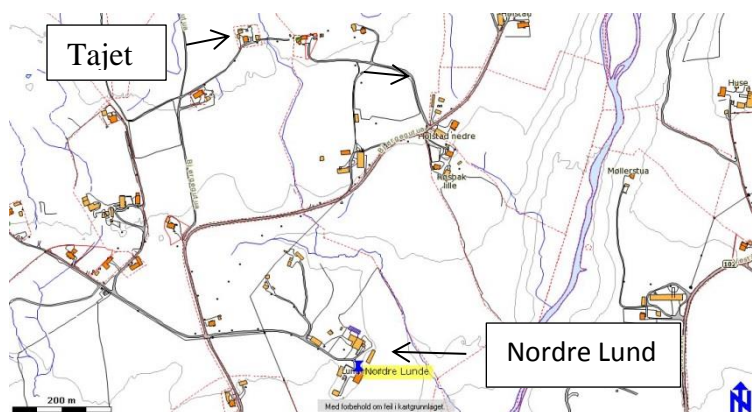
¹⁴² Folketellingen 1865, Rosenlund

¹⁴³ Folketellingen 1891, Rosenlund

For folketellingen i 1910 bodde bare en familie i Rosenlund. Dette var Even Knutsen som var en gift stallkar sammen med sin kone Gønner Nilsdatter. Deres eldste sønn arbeidet ved jordbruket. De hadde fem ugifte døtre som bodde sammen med dem¹⁴⁴.

4.2.3 Presentasjon av Lund Nordre

Lund nordre, G.nr 782 B.nr. 1, Ringsaker kommune, Furnes

Figur 19: Tajet (Hedmarkenkart, 2014)¹⁴⁵

Gården Lund Nordre ligger åpent og fritt i Furnes, Ringsaker kommune. Norske Gardsbruk for Hedmark fylke (1969) bind 2:122, oppgir størrelsen på garden til 250 dekar dyrket jord, 70 dekar annet jordbruksareal, 550 dekar skog, og 200 dekar annet areal. På garden står et våningshus bygget i 1831, et bryggerhus datert 1830, stabbur fra 1855 og låven er fra 1869. Gården hadde ved utgivelsen av Norske gardsbruk i 1969, vært i familiens eie de siste 6 ledd.

I samtale med tidligere eier av gården Lund nordre, Lars Lund, hadde gården minst fem husmannsplasser. Den første plassen, Unsengbakken, er den eldste. Den måtte stamme fra 1700-tallet. Husmannsplassen Tajet mener han ble oppført rundt 1850. Da ble også flere av de andre plassene etablert.

4.2.3.1 Presentasjon av husmannsplassen Tajet

Tajet var husmannsplass under Lund Nordre i Furnes G.nr 782 B.nr/1. Plassen ble selvstendig ved fradeling i 1979. Plassen ble da utskilt fra Lund nordre med eget gårds og bruksnummer. Eiendommen fikk gnr. og bnr. 782/ 9.

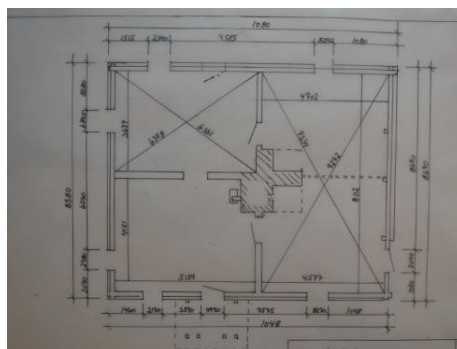
¹⁴⁴ Folketellingen 1910, Rosenlund

¹⁴⁵ Rosenlund. Hedmarkenkart

Eiendommen består foruten husmannsstua av en vedskålen med et halvtেকে i bakkant og murene etter det gamle fjøset.

Figur 20. Fasade av Tajet. Foto: Svein Arne Rudi

Figur 21: Oppmålingstegning, grunnplan av Svein A. Rudi

Stuebygningen på Tajet har en tømret kjerne. Tajet ble videresolgt i 1991. Ny eier påstartet en restaureringsprosess. Denne eieren døde brått i Tømmerkassa er jekket opp og hviler i dag på betongsøyler. Utvendige tømmervegger har blitt kledd opp med ukantet stående kledning. Taket er videre platelagt og pipa er murt opp på ny over tak. Innvendige vegger står delvis udekket og delvis dekket med malt panel. Gulv og himling er uisolert. Veggene har antagelig blitt kledd med panel da himlingen ble hevet i det sist brukte kjøkkenrom. På baksiden skjuler det seg inngang nr. to. Denne kan delvis skimtes innvendig.

I taket i det gamle kjøkkenet vises fremdeles spor etter den lette bordveggen som delte rommet i sin tid. På loftet har det også vært oppdelt til to avdelinger. Dette med en enkel bordvegg. Spor etter veggen kan fremdeles sees for å bli tolket. Takkonstruksjonen er interessant. Den består av ås sperrekonstruksjon som er lagt på en spennbukk på husets midte. På sperrene liggende strøbord som takflis er festet til. Tekkingen utvendig er takplater.

Det er dobbeltpéis i det gamle kjøkkenet. Den ene er utstyrt med en bakerovn. Peisen og pipekonstruksjonen vises på bildet nedenfor. Her vises også hvordan takkonstruksjonen er bygget opp med åser lagt på en spennbukk.

Figur 22: Dobbelt peis Foto: Svein Arne Rudi

Figur 23: Takkonstruksjon med pipegjennomføring Foto: Svein Arne Rudi

Gulvet i peisrommet, det tidligere kjøkkenet, er demontert. Grunnen var setningsskader på den store peisen, og hvor dette krevdes en stabilisering av peisfundamentet. Peisfundamentet er i dag stabilisert, men golvet ligger åpent. Huset bærer preg av de ideene eier hadde med istandsettingen, men som brått ble avsluttet da han døde. I dag er broren eier av Tajet. Han overtok plassen i begynnelsen av 2009.

Branntakst fra 1874-1878

I en branntakst av 1874 -1878 står oppført en stuebygning i tømmer tekket med flis. Bygningen er 16 5/8 alen langt, 13 ½ alen bred og 4 ½ alen høy. Bygningen har 2 stuer, 2 kjøkken og 2 loftsrom. Bygningen har 4 dører, 6 to fags vinduer og 2 enkle vinduer. Bygningen har en skorstein som er i daglig bruk. Huset takseres for 700-. I tillegg til stuebygningen er det en tømret låvebygning med flislagt tak. Den er på 16 ¼ alen lang, 10 alen bred og 47/8 alen høy. Bygningen har tre rom hvor ett er innredet til trøskerom, ett til forrom og det siste er uinnredet. Låven har 3 dører. Under den samme bygningen er det et murt fjøs. Hele bygningen takseres til 500-¹⁴⁶

Digitalarkivets folketellinger

I folketellingen fra 1865 for Vang prestegjeld, Vang sokn og Furnes sokn kan jeg lese at det bodde to arbeiderfamilier i en bygning under gården Nordre Lund. I den ene husholdningen bodde Ole Christophersen som var en gift husmann med jord sammen med sin kone Karen Andersdatter. De hadde sammen en datter som het Anne Olesdatter og en fosterdatter som het Agnete Børresdatter. I den andre husholdningen bodde Erik Andersen som var husmann uten jord.

Folketelling 1865 for 0414L Vang prestegjeld, Vang sokn og Furnes sokn, blir to husholdninger oppgitt på Nordre Lund i samme bolig. I den ene husholdningen bor Ole Christophersen husfar, gift husmann med jord sammen med sin kone Karen Andersdatter. De har datteren Anne Olesdatter og fosterdatteren Agnete Børresdatter i sin husholdning. I den andre husholdningen bodde Erik Andersen en ugift husmann uten jord¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Statsarkivet Branntakst 22.01 1874-21.08 1878 *Tajet*.

¹⁴⁷ Folketellingen, nordre Lund 1865

Magne Thorleifsen sin Magisteravhandling 1991

I magisteravhandlingen til Magne Thorleifsen blir det oppgitt at det bodde to familier her i 1875. En familie i hver del av bygningen. Denne folketellingen har jeg ikke funnet fram til, men branntaksten fra 1874-1878 beskriver to stuer og to kjøkken¹⁴⁸.

4.3 Presentasjon av resultater fra intervju

For å få nærhet mellom presentasjon av data og drøfting mot aktuell teori, har jeg valgt å slå sammen presentasjonen av resultatene fra intervjuundersøkelsen med drøftingen. Samtaler jeg har hatt med ressurspersoner, og som jeg finner relevant for å belyse problemstillingen, vil jeg også trekke inn her.

5.0 Drøfting av resultater

5.1 Drøfting av hvorfor tvestua synes lite kjent

For å besvare spørsmålet, vil jeg nå diskutere de resultater som har kommet fram gjennom mine undersøkelser av litteraturkilder, databasesøk, intervjuer og mine observasjoner på forekomster av tvestua. Gjennom mitt søk etter tvestuer, viser det seg at det dukker opp én her og én der. De har stått blant oss, men vi har ikke sett dem. Av den grunn har vi heller ikke kunnet verdifastsatte dem. Hvorfor ser vi ikke tvestua? Når en forekomst er stor, vil den bli usynliggjort fordi den er vanlig. Når den er begrenset, burde vi få opp øynene for å se en gang til. Grunnen til dette kan være at vi ser ikke tvestua fordi vi heller ikke ser etter den. Mitt spørsmål blir derfor: hvorfor ser vi den ikke, og hvem ser den ikke? Dette kom også fram under mitt intervju med fylkeskonservator Elisabeth Seip på spørsmål om hvorfor husmannsvesenet har fått så liten oppmerksomhet. Hun svarte at det er få husmannsplasser som er bevart. Grunnen til dette mener hun er at de ikke er så stolte av disse bygningene som de store og prangende. Hun hevder at husmannsplassen har vært gjenstand for mye forskning: «Når vi ser på hva som har blitt forsket på, så er det nettopp det med husmannsplasser. Jeg så senest en oppgave over husmannsplasser på Grefsheim. Det er veldig få bygninger som er bevart, og grunnen tror jeg er at de ikke er så stolte av dem som de store og prangende».

¹⁴⁸ Thorleifsen M. 1991

Mitt søk i kulturminnedatabasen Askeladden for hele fylket Hedmark gav fire treff på søkeordet «husmannsplass». Ved en nærmere undersøkelse viste det seg at ett av disse treffene var tuftet på områdefredning rundt Præstvegen, hvor Alf Prøysen hadde bodd. Fredningsverdien ble bl.a. beskrevet med at området tidligere hadde huset flere husmannsplasser. Langs denne veien ligger Hestehagen som er den eneste av husmannsplassene som ligger fredet på sitt opprinnelige sted. De to siste er Elton Østre og Slåtsveen som begge står på Hedmarksmuseet. I tillegg til disse er det oppstartet fredning på husmannsplassen Prøysa, Barndomshjemmet til Alf Prøysen. Når jeg sjekker dette mot gårdsanlegg, får jeg hele 78 funn. Her framviser undersøkelsesresultatet en betydelig skjevhet. Bø og Følling Eilertsen (2004) har sammenstilt data over befolkningsutviklingen. De gjengir at hele 90 % av befolkningen ved starten av 1800-tallet bodde på landsbygda, men at denne hadde falt til 70 % hundre år senere. Når linjen trekkes videre, faller denne til 23 % i 2000. Andelen av de som var ansatt i primærnæringen gikk fra 23 % i 1875 og til 24,9 % i 1900. Dette tyder på at befolkningsvandringen har vært stor med tanke bosted og arbeid, og årsaken til dette kan det stilles spørsmål ved. For tvestua sin del betydde dette antakeligvis fraflytting, eller at stuene ble omgjort til å romme én familie, ikke to.

Skappel (1922) forteller at husmannsklassen økte raskt fra 1815 og utover, og at den toppet seg med hele 65000 husmannsplasser på midten av 1800-tallet. Denne mengden husmannsplasser var over halvparten av alle gårdsbruk. Dette må bety at husmannsklassen her måtte ha vært betydelig. Skappel trekker husmannens historie helt tilbake til middelalderen, og til trelle på Haakon VI Magnussøns tid. Husmannen blir videre omtalt i lov av 1687. Når Skappel forteller om undersøkelser på Hedmark som fastslo at det er vitenskapelig belegg for fysiske forskjeller på bonden og trelle, viser det en forakt ovenfor den lavere befolkning som husmannen var en del av.

I antikken stod filosofien høyt i kurs, og en kunne ikke tenke fritt og riktig om man arbeidet. Derfor forbandt de også det å arbeide til slaveri, og slaver hadde de i følge Paulsen (2010). Paulsen sier videre at med den store reformasjonen kom Luther og kallstanken. Denne bygger opp rundt det å forbli i den stand man var. Her framvises det et klassesyn på mennesker som skiller husmannen fra bonden, og at dette bare måtte aksepteres. Dette kan trekkes videre til Semmingsen(1961) som forteller om dårlige boforhold for husmannsfamiliene fortalt gjennom legers innberetninger mot slutten av 1800-tallet. Lysningen var at det så smått hadde dukket opp blomster i vinduene. Her antydes det en bedring. Hva med dem som ikke hadde blomster og gardiner i vinduene? Hvor lenge hadde bonden hatt blomster og gardiner i sine vinduer?

Husmannsstua blir i denne konteksten utsatt for offentlig beskuelse, og med dem de som bor der. Man kan anta at det ikke hadde bygget seg opp noen kløft mellom husmennene på den ene siden og bonden på den andre på 1800- tallet. Denne kløften hadde vært lenge, og den var trolig dyp. Her er det interessant å legge til Beitrusten (1976) sine betraktninger rundt spørsmålet om hvorfor husmannen var upopulær, men hvorfor han var det. Bygdebokforfatter Stensrud sier følgende om husmannens plass i historien: «Tidene har endret seg, men det er skuffende at historielagene lager ei historiebok som mangler halvparten av befolkningen».

Når jeg nå trekker bygningsvernet inn i diskusjonen om hvorfor tvestua synes lite kjent, vil jeg ta utgangspunktet i etableringen av bygningsvernet i Norge. Fortidsminneforeningen var den organisasjonen som snakket våre kulturminners sak fra den ble etablert i 1844 og framover til dagens kulturminne vern. Hva var det kulturminneeliten fokuserte på? Fortidsminneforeningen var i starten dreid mot de mer arkeologiske kulturminner. Vi ble etter 1814 underlagt Sverige i en union, men vi rakk akkurat å vedta vår egen grunnlov først. Det var denne loven som Norge styrte etter gjennom unionstiden. Bø og Følling Eilertsen (2004) skriver at middelalderen, oldtiden og vikingtiden sto i høysetet da nasjonsbyggingen trådte til. Det var den flotte naturen, de store bygningsanlegg og gårder som ble trukket fram i denne prosessen. Tvestua og arbeiderboligene var det nok ingen som tenkte på. Jeg forstår at tanken bak nasjonsbyggingen skulle tuftes på frihet. Frihet var noe som alle sosiale klasser kunne assosiere seg med. Arkitektene og malerne måtte ha noe som fenget hele befolkningen. Middelalderen med selvstendighet kunne bonden slutte seg til. Det samme kunne også husmennene som drømte om en frihet til og selv å kunne velge. Det er vanskelig, om ikke utenkelig, om denne samlingen av kompetanse skulle bygge nasjonen opp rundt det lavere husmannssjikt. Dette fordi de selv var tilsluttet det høyere sosiale lag.

Norge ble selvstendig i 1905, og lov om fortidsminnelevninger var den første som ble vedtatt. Hermann Major Schirmer ble den første riksantikvar etter at embetet ble opprettet i 1912. Han kom fra Den Kongelige tegneskole hvor han hadde lært opp kommende arkitekter hvilken stil og hvilke bygninger som skulle forherliges. Schirmer ble ikke sittende lenge i Riksantikvarstolen. Han døde etter bare noen få måneders virke. Harry Fett overtok som riksantikvar. Her ble han sittende en lang tid, og helt til 1946. Harry Fett ville åpne øynene på befolkningen for de verdier som kulturminnet trekker med seg. Myklebust (2014) skriver at Fett ville høre fortiden tale. Fett var opptatt av historien og opprinnelsen til historien. Gjennom min forskning har jeg funnet en bok som Harry Fett gav ut: *Gamle bygninger paa Hedemark* (1919). I denne boken omtaler han nesten bare storgårder, med unntak av ett. Dette er et loft fra

husmannsplassen Østre Elton i Stange. Dette står nå på Hedmarksmuseet. Loftet er i to etasjer, og jeg synes ikke dette er representativt for å illustrere husmannens bygninger. Gjennom mine studier har jeg ikke sett noe som indikerer at Fett har fått opp øynene for husmannsbebyggelsen. Slik jeg tolker Fett, var han opptatt av de storslåtte bygningene og anleggene.

Gjennom et søk på internett på ordet «husmann» fikk jeg også treff høyt oppe i det politiske og byråkratiske Norge. Ordet blir også her ladet negativt. Tidligere formann i Senterpartiet, Åslaug Haga, uttrykker i 2002 at Norge blir en «husmann» i EØS- sammenheng. En videre støtte til å tolke negativt skjer ved at Utenriksdepartementet benytter «husmannskontrakt eller privilegert partnerskap» angående Norges binding til EU.

Bygdebokforfatter Stensrud reflekterer over hvorfor det var så vanskelig å trekke opplysninger om husmannen ut av bonden da han skrev bygdebøker. Han uttrykker oppgitthet over bonden når han sier: «De visste om alle løer og staurhus, men spurte jeg om husmannsplasser, så visste de ingenting før jeg satte fingeren på kartet». Dette kan vise en motvilje i bonden om å bli påminnet husmannsvesenet, men det kan også bety at han har dårlig samvittighet over hvordan husmannen er blitt behandlet. Ved en forskningsundersøkelse i bygdebøker fra 1990 konkluderte også Dyrevik med at husmennene ofte var utelatt i flere av bygdebøkene og gards- og ættebøker. En videre konklusjon var at utestengingen oftere skjedde på Østlandet enn i andre områder. Dette bygger muligens opp rundt at bonden fremdeles betrakter seg som en klasse over husmannen.

Røyne Kyllingstad er en person som tidligere var by -og bygdeplanlegger i og rundt Hamar. Han nevnte i samtale at det virket som det hadde skjedd en toveisglemning. Bonden husker ikke sine husmenn, men husmannen husker ikke bedre han heller.

Avdelingsleder ved Anno skogmuseum, Bjørn Bækkelund, mener at husmannen foretrakk å være en del av husmannsvesenet fordi han ikke hadde andre valgmuligheter. I denne situasjonen kunne en husmann brødfø seg og sin familie. Tvestua mente han var resultat av den marginaliseringsprosess som hadde utviklet seg gjennom 1800-tallet. Professor og tidligere konservator Ragnar Pedersen støtter opp om at husmannen ikke ønsket å være husmann: «Det å være underlagt pliktarbeid var en av kampsakene. Vi vil ikke være bõtne,- sier de». Min undersøkelse viser altså at tvestua synes lite kjent grunnet husmannens lave status i samfunnet.

5.2 Drøfting av hvilken utbredelse tvestua har hatt

Jeg vil nå trekke inn resultater fra mine egne undersøkelser som kan si noe om tvestua sin utbredelse. Med en antatt marginal forekomst, som vanskelig er synlig i landskapet, vil denne drøftingen bli rettet mot de forekomster som har kommet fram under mine undersøkelser.

Ved en gjennomgang i SEFRAK-registeret for Hamar-regionen fant jeg fire tvestuer rett ut av beskrivelsen. To av dem hadde jeg kjennskap til fra tidligere. En var også feilført, men på dette stedet hadde det tidligere stått en tvestue inntil denne, ifølge Stensrud (1983). En var revet i 1991 med Fylkeskommunens godkjenning, og med teksten: «ingen spesielle merknader». Dette funnet støtter videre opp om øyet som ikke ser, fordi det ikke vet hva det skal se etter. Den siste tvestua jeg fant i SEFRAK-registeret var fra ca. 1759. Den hadde tidligere vært hovedbygning på gården Søndre Kvæka. Denne stua ble antagelig ombygget til tvestue etter at eieren døde, og før 1800.

I Horndalsveen sine registreringer av husmannsplasser og arbeiderboliger mv.(1974), inneholdt to av registreringene tvestuer. En av dem står fortsatt, men er i dårlig forfatning¹⁴⁹. Den andre er revet for mange år siden. Disse tvestuene som jeg nå har nevnt kommer som et tillegg til Disenhagen, Rosenlund og Tajet.

Et spørsmål jeg tidlig i prosessen stilte var om tvestua bare var et fenomen på flatbygdene på Hedmark, eller om den fantes også i andre regioner. Ved et funn på Skogmuseet i Elverum ble radiusen betraktelig utvidet. Tvestua jeg fant her var blitt flyttet fra Sanne bruk, Tune i Østfold. Dette indikerer at tvestua hadde eksistert, ikke bare her på Hedmark, men i Østfold også, og den var brukt til å huse arbeidere ved sagbruksindustrien. I følge Bjørn Bækkelund blir stua nå kun benyttet som kulisser i friluftsmuseet, eller som en lagerplass ved arrangementer. Dette understreker nok en gang tvestuas plass i historien¹⁵⁰. Under et litteratursøk fant jeg omtalen av to tvestuer i Oslo. Gunnar Jahn hadde gjennomført en bygningsundersøkelse i 1925 på husmannens og arbeidernes hus¹⁵¹. I dette forskningsprosjektet, forteller han at disse tvestuene ikke var vanlige i området. Likevel ønsket han å formidle dem videre, da disse stueene ga et bilde av mangfoldet av bygningsfunksjoner. Dette underbygger at tvestua representerer en særegenhet.

I Sverige omtales tvestua som «tvåvåningslängor». Fra boken Svenska Trähus av Lill og Sjöberg (2002) nevnes det at det på storgården Fröreda i Småland fantes flere

¹⁴⁹ Den ligger som vedlegg nr. 2

¹⁵⁰ Tvestua ligger som vedlegg nr. 5

¹⁵¹ Disse ligger i vedlegg nr. 6

«tvåvåningslängor med doble husmanns bygninger under ett og samme tak på midten av 1700-tallet»¹⁵². Dette indikerer at tvestua ikke bare er et norsk fenomen, men har forgreininger også til Sverige. I en tidlig fase av studiet henvendte jeg meg til museumsvesenet i Sverige med spørsmål om tvestuen. Jeg skjønnte raskt at dette var et marginalt fenomen, også her. Norge og Sverige sin kulturhistorie har mange fellestrekk. Derfor syntes det rart at de ikke hadde kunnskap om denne stuefunksjonen, men kunnskaper hadde de heller ikke i Norge.

Å finne opplysninger om tvestua har vært en stor utfordring. Når den heller ikke eksisterer i vår bevissthet, forenkler ikke dette letearbeidet. Ragnar Pedersen hevder at tvestue var et muntlig levende uttrykk, men at dette uttrykket ikke lenger eksisterer. Huset som funksjon er i dag ute av bruk, og den var antagelig også den første boligfunksjonen som ble avskaffet grunnet det sosiale aspektet ved trangboddhet. «Folk er ikke klar over disse stuene, og å danne seg et bilde av utbredelsen er derfor vanskelig», sier Pedersen. De tvestuer som fremdeles er i bruk har antagelig blitt utsatt for en moderniseringsprosess slik Rosenlund har blitt. Her har det til og med bodd bygningsvernere av nasjonalt format, som ikke har tenkt tanken om tvestue. Årsaken er antakeligvis at de ikke har visst om tvestua som fenomen. Når stuene i dag antagelig står ombygget, blir visuell identifisering vanskeliggjort. Gunnar Jahn sin undersøkelse på husmannens bolighus i 1926 hevder at disse husene ikke var vanlige, men at de fortjener en omtale. Nok en gang finner jeg argumenter som bygger opp rundt at tvestua er en marginal og sjelden bygningsfunksjon. Mine undersøkelser har avdekket noen forekomster i Hamarregionen. Om denne regionen er mer representativ enn andre, har jeg ikke belegg for å kunne hevde, men regionen hadde en stor hyppighet av større gårder som dyrket opp sitt tilgjengelige areal på 1800-tallet. På den måten kunne en slik plass-sparende boligfunksjon lettere kunne bli etablert i et slikt område.

Drøftingen viser at tvestua har utbredelse over et stort geografisk område. Min undersøkelse viser at den har et nedslagsfelt utover både Hamarregionen, Østlandet og over til Sverige. Likevel kan jeg anta at det er få forekomster av den i disse områdene.

5.3 Drøfting av de kulturminneverdier som ligger i tvestua

Jeg vil nå drøfte de kulturminneverdier som kan ligge i tvestua. Dette for å komme nærmere et svar på om tvestua kan ha rett til å bli bevart. Mine møter med tvestua har satt i gang en tanke- og undringsspiral. Undringen og tankene blir på den måten større enn selve tvestua som fenomen. Riegel var først ute med å verdifastsette et kulturminne, og dette er noe

¹⁵² Se vedlegg 7

Riksantikvaren også gjør i dag. Man opererer med tre hovedkategorier av verdier. Dette er kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi. Vektingen av disse gjøres deretter ved å tilskrive dem verdier som internasjonal verdi, nasjonal verdi, regional verdi og lokal verdi¹⁵³.

5.3.1 Drøfting av kunnskapsverdier og bruksverdier

Drøfting av kunnskapsverdier og bruksverdier henføres til den fysiske bruken og vitenskapen knyttet til selve tvestua. Dette er verdier som vi stort sett kan enes om.

Rosenlundstua er ombygget for å møte et samfunn i endring. I denne observasjonen ligger det en kunnskapsverdi, men også en bruksverdi fordi stua har fått tillagt en ny funksjon. Stua har i dag kun én inngang. Innvendig har den en peis som naturlig inngår i en funksjon med bare én boenhet. Romplanet ser opprinnelig ut. Tanken har slått meg om tvestua var først, eller om stua ble endret til tvestue for å tilpasses den store etterspørselen etter muskelkraft da husmannsvesenet toppet seg på midten av 1800-tallet. I dag fremstår den på ny som en enmannsbolig. Bildedokumentasjonen viser at det tidligere har vært en inngang på sørsiden¹⁵⁴. Inngangen er omrammet med et lite takoverbygg som skiller seg ut fra det store bislaget på nordsiden. Her leser jeg også ut av laftestokkene historien om en endret plassering av inngang til loftet. Huset framviser en skjevhet. Tvestuen på Disen framviser imidlertid balanse. Pipe- og peisplassering viser også balanse i denne stuen. Muligheten for at det tidligere har vært en peis til i Rosenlund eksisterer, men da har fjerningen av den ene krevd ressurser. Å mure igjen hullet etter denne hadde også krevd innsikt og ressurser.

Når jeg nå har innledet med en undring over Rosenlund, hvor denne stua gir meg en følelse av ubalanse, har jeg forsøkt å forklare dette med fysiske betraktninger rundt inngangsparti og peisen/ pipas plassering i huset. Det er også en skjevhet på Tajet. Her har bare den ene peisen en bakerovn. Pedersen forklarer dette slik at denne forskjellen ikke betydde all verden. Dette fordi de kunne låne ovn av hverandre.

Tvestuene har tilnærmet lik takvinkel på 27°. Utvidelsen av husets høyde fra en etasje til en og en halv etasje maksimerte seg mellom 1820 og 1830 (Jahn 1925:44). Det kan virke som at taket på Rosenlund har blitt løftet ved en ombygging, og det er denne takformen stua har i dag. Dette kan ha blitt gjort for å gjøre plass til et soverom i andre etasje. På starten av 1800-tallet

¹⁵³ Myklebust D. 2014:25

¹⁵⁴ Bildet presenteres under kap. 4.2.2.1

etablerte den vitenskapelige tanken om å effektivisere husenes funksjon å bre om seg. Tranbergs bok om å effektivisere gårdens drift ble utgitt i 1885. Forfatteren undret seg over hvor lite bevisste gardbrukerne var den ressursen som kunne spares ved å rasjonalisere husene (Ibid 272). Tranbergs bok kommer i seneste laget til å forme tvestua, men tanken bak denne rasjonaliseringen har lenge ulmet før den ble forløst i Tranbergs bok. Det som kan ha bidratt til å skape tvestua, kan ha startet med den vitenskapelige bølgen som slo innover landet fra midten av 1700-tallet, og som påvirket tanken om det gode og funksjonelle hus. Denne endrede tenkemåten bidrog sannsynlig til å oppløse det tradisjonelle fastsatte grunnplanet. Byggherren stod med måten å tenke på friere til å utforme sitt hus, og nå med økonomi og rasjonalisering som argument. Dette kan underbygges med tvestua Gamle Sanne på Skogbruksmuseet som var flyttet fra et stort sagbruk i Østfold. På sagbruket måtte man antagelig spare plass ved å rasjonalisere byggegrunnen. Byggekostnadene ville også kunne reduseres ved å effektivisere arbeidernes boliger. Her blir de økonomiske fordelene ved en byggebesparelse vektet opp mot forringelsen av en livskvalitet ved å bo tettere. Fra 1820 og utover var det en kraftig befolkningsvekst (Lie Christensen 1995:241). Dersom du ville ha arbeid, måtte du ta det som bød seg. På den måten får tvestua også en sosialøkonomisk vinkling.

«Kulturminner kan bringes ens fantasi til å se hele fortidens liv» (Myklebust 2014:110). Mine tre fokusstuer står i forskjellige bygningsmiljø. Som jeg tidligere har nevnt oppfatter jeg tvestua som et sjeldenhetsfenomen, og at de dermed alle har et ansvar for å kunne viderefortelle sin historie. Tajet er den eneste av tvestuene som leiligheten deles langs husets lengderetning. Husets restaureringsprosess har stoppet opp. Den har vært på vei et eller annet sted, og er den nye eierens ønske om å fullføre ideen med huset. Om eieren blir gitt økonomisk mulighet til å fullføre idéen, vil tvestua kunne gi muligheter for historiske påminnelser. For Rosenlund sin del står den sentralt plassert på et museum, i et område hvor den ble bygd. Den innehar et betydelig pedagogisk potensiale til å kunne formidle sin historie. Om den også kunne få tilbake sin inngang mot sør i en tilbakeføringsprosess, ville fortellingen om husmannens trangbodde tvestue stå klart fram for de besøkende på museet. Dette ville støtte opp rundt nåværende direktør Rugsveens sin filosofi om å skape fortellinger for å nå fram med kulturhistorien. Framtidsutsiktene for Disenhagen kan slå begge veier. For at denne stua skal få muligheter til å fortelle sin historie i fremtiden, kan det være en mulighet å la den få komme ut av de skjøtselsrestriksjonene som våtmarksreservatet i dag forvaltes etter. I følge Venezia- Charteret er kulturminnet en del av landskapet. Dette vil si at kulturminnet ikke kan skilles fra kulturlandskapet. For at stua skal kunne få en kunnskapsverdi, må den kunne framvise sine verdier til et publikum. I dag fremstår området nærmest lukket og lite gjestmildt. Når riksveg

på 25 inn til Hamar nå blir utredet, vil det være i kulturminnevernets interesse om stua blir tatt hensyn til. Veiskjæringen som tidligere var tett på stua, vil nå komme enda nærmere. Landskapet vil få en radikal endring. Stua vil slik oppleves som atskilt fra sitt opprinnelige landskap. En mulig løsning for å kunne ta vare på kunnskapsverdien som ligger i stuas historie, kan være å flytte stua til f.eks. Hedmarksmuseet. Da kunne Rosenlundstua få en venn i Disenhagen. Hedmarksmuseet ville da få en forsterket historie om Hedmark sine tvestuer. Dersom området og tvestua ble tilgjengeliggjort for besøkende, og at stua ble flyttet noe bakover, ville stua kunne oppleves og den ville også formidle sin husmannshistorie til et stort antall mennesker.

Vi etterlater konstant spor om vår eksistens til kommende generasjoner. Gjennom å forstå tidligere generasjoners eksistens vil vi lettere kunne forstå egen eksistens. Vi abstraherer verdier gjennom stadige inntrykk. Disse inntrykkene skapes ikke bare gjennom enkeltmenneskers fortid, men gjennom hele menneskehetens historie. Dette gjør oss til historiske vesener som opplever egen eksistens som en konsekvens av fortidens og nåtidens hendelser på vei inn i framtiden jf. Fett (1912) og Ruskin ekvivalensprinsipp (Ruskin i Anker M.L. 2009:63)¹⁵⁵. For meg som håndverker og utøver av tradisjonshåndverk er spor og tolking av spor viktige aspekt ved innhenting av håndverkskunnskap.

Gjennom å bli bevisst de kultuminne -og bruksverdiene som tvestuene representerer, kan man vekke tvestuene opp mot hverandre når man vurderer verning. På den måten kan man avgjøre hvilke tvestuer som på best mulig måte kan representere det mangfold av verdier som ligger i denne bygningsfunksjonen.

5.3.2 Drøfting av opplevelsesverdier

Med opplevelsesverdi mener Riksantikvaren en subjektiv forståelse av kulturminnet. Dette er verdier som vanskelig defineres. Av den grunn varierer styrke fra menneske til menneske og er derfor vanskelig å måle. Mine møter med tvestua har satt i gang en tanke -og undringsspiral. Undringen og tankene blir på den måten større enn selve tvestua som fenomen.

Ved f.eks. at Hedmarksmuseet bygget opp rundt verdiene kunnskap og bruksverdi for Rosenlund, ville mennesker kanskje få opp øynene for de mer skjulte verdier som den intime stemningen som slike mindre hus gir. Vi lever i dag i et overflodssamfunn, og trenger kanskje av den grunn en mulighet til å stoppe opp for å sette pris på de selvfølgeligheter som vi omgir

¹⁵⁵ jf. Fett (1912) og Ruskin ekvivalensprinsipp (Ruskin i Anker M.L. 2009:63)

oss med. Når vi presenterer kulturminner, skal det gjøres på en ærlig og redelig måte. I presentasjonen av tvestua sin historie kan fortellingen om den innsatsen våre forfedre bidro med, og som skapte grunnlaget for det velstandssamfunnet vi i dag lever i, videreformidles. Dette er en historie som angår oss alle, som kan gi oss opplevelser og sette i gang refleksjoner. Hedmarksmuseet har et potensiale for å fremvise tvestua og gi de besøkende en opplevelsereise i historien. Historien til våre husmenn må fortelles på bakgrunn av det samfunnet som var på den tiden. Den må tilgjengeliggjøres og presenteres på en troverdig måte. Tvestua er ikke alene, og den har aldri vært alene. Den er en del av husmannens historie, men også en del av gårdsbrukets og samfunnets historie. Odd Stensrud er opptatt av å levendegjøre folkelivet i de gamle husene på museet ved å fortelle sagn og historier om stedet og menneskene som bodde der.

6.0 Konklusjon

For å belyse hvilken plass tvestua bør ha i norsk bygningsvern/ kulturminnevern, har jeg diskutert hvorfor tvestua synes lite kjent i dag, hvilken utbredelse den har hatt og hvilke kulturminneverdier som ligger i tvestua som fenomen. Gjennom mine egne dokumentundersøkelser, bygningsundersøkelser av Disenhagen, Rosenlund og Tajet samt dybdeintervjuer med ressurspersoner, har jeg forsøkt å nærme meg et svar på disse problemstillingene.

Min undersøkelse viser at tvestua synes lite kjent grunnet husmannens lave status i samfunnet. Fylkeskonservator Elisabeth Seip bekrefter at det er få husmannsplasser som er bevart. Dette blir også slått fast gjennom mine undersøkelser i Askeladden som viser at det kun er tre husmannsplasser i Hedmark som er fredet, til sammenligning med 78 gårdsanlegg. I sitt arbeid med bygdebøker erfarte Odd Stensrud at informasjon om husmenn var vanskelig tilgjengelig hos bøndene han intervjuet: «De visste om alle løer og staurhus, men spurte jeg om husmannsplasser, så visste de ingenting før jeg satte fingeren på kartet». Dette kan skyldes den rangforskjellen de mente eksisterte. Både Bjørn Bækkelund og Ragnar Pedersen hevder at husmannen ikke hadde andre valgmuligheter enn å være husmann.

Undersøkelsene mine viser at tvestua har utbredelse over et stort geografisk område, da jeg har funnet forekomster av den både i Hamarregionen, på Østlandet og i Småland i Sverige. Samtidig er det grunn til å anta at det er få forekomster av den i disse områdene. I SEFRAK-

registeret for Hamar-regionen fant jeg kun fire tvestuer, hvorav tre av disse ble mine undersøkelsesobjekter. Ragnar Pedersen uttrykker at det er vanskelig å danne seg et bilde av utbredelsen fordi man ikke er klar over disse stuene. Noe av årsaken til dette er at samfunnsutviklingen har skapt endrete bo- behov. Tvestuene som fremdeles kan tenkes å være i bruk har antagelig blitt utsatt for en modernisering, slik at de nå fremstår som enmannsboliger.

Gjennom bygningstekniske studier av mine utvalgte tvestuer, kan jeg sannsynliggjøre at det har bodd to familier i hver av disse. Tvestua kan tilføre oss både kunnskapsverdi, bruksverdi og opplevelsesverdi. Kunnskaps- og bruksverdi fordi den kan fortelle oss husmannens historie og gi oss verdifull informasjon om hvordan husmannen levde på 1800- tallet. Opplevelsesverdi fordi tvestua kan gi oss en opplevelse husmannens hverdag og levekår. Setter man stua inn i museets kontekst, kan denne gi publikum både en opplevelsesverdi og en kunnskapsverdi, gjennom å iscenesette fortellingene om husmannen og husmannslivet. Odd Stensrud er en av dem som er opptatt av å levendegjøre folkelivet i de gamle husene på museet, bl.a. ved å fortelle sagn og historier om stedet og menneskene som bodde der.

Hvilken plass bør tvestua ha i norsk bygningsvern/ kulturminnevern? Venezia- Charteret sier at alle kulturminner har en rett til å bli tatt vare på. Husmannsvesenet og dets historie har blitt forsket på, men på tross av dette ikke fått tydelig innpass i kulturminnevernet, og i alle fall ikke i Hedmark, hvor mine undersøkelser av tvestua er foretatt. Om det er en bevisst eller ubevisst uteglemmelse vet jeg ikke, men jeg ønsker med denne oppgaven å gi et bidrag til å formidle tvestua sin historie og bredden i husmannens bygninger. Mine bygningstekniske undersøkelser av tvestuene og kildestudier av disse, viser at stuene har endret seg i takt med de krav som samfunnet stiller. Et viktig argument for at tvestua bør ha større plass i norsk bygningsvern i dag, er at den kan tilføre oss en mer rikholdig kunnskap om husmannens liv. Samtidig kan dette gi et riktigere bilde av samfunnet slik det var på 1800- tallet. I denne sammenheng kan boforholdene fortelle oss mye om hans levekår. Husmannsklassen utgjorde en betydelig del av befolkningen på 1800- tallet. Av den grunn er husmannens historie verdt å forske på. Dette for å gi husmannen en verdig plass i kulturminnevernet. Med denne oppgaven ønsker jeg å vise at det fremdeles finnes bygninger og bygningsfunksjoner som står uoppdaget. Da tvestua i dag ofte kan være ombygd, skal vi ikke lukke øynene for at det som vi står foran og vurderer kan tilføre kulturminnevernet mer kunnskap og selvforståelse. Husmannsvesenets historie har lenge ligget som et tabubelagt emne. Har ikke tvestua og historien om tvestua rett til å bli hørt den også?

7.0 Litteraturliste

ABM- utvikling (2006). *BRUDD,- om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle*. Oslo: Pdc Tangen AS

Anker, M. L. (2009). *De stygge kulturminner,- Verdivurderinger og begrunnelse for bevaring av kontroversielle kulturminner og kulturmiljøer, sett i lys av verneteoretiske perspektiver*.

Tilgjengelig fra:

http://www.search.ask.com/web?q=de+stygge+kulturminner&apn_dtid=^OSJ000^YY^NO&apn_dbr=ff_32.0.3.5379&psv=&itbv=12.18.0.81&p2=^BEA^OSJ000^YY^NO&apn_ptnrs=BEA&o=APN11464&gct=hp&tpid=ORJ-ST-SPE&pf=V7&trgb=FF&pt=tb&apn_uid=4B88E904-26F4-4E43-BBF1-AD077C77E896&tpr=1&doi=2014-10-17&ts=1413532396216

Nedlastingsdato: 17.10.2014.

Askeladden (n.d.). Tilgjengelig fra: <https://askeladden.ra.no/Askeladden/default.aspx>

Nedlastingsdato: 20.10. 2014

Assmann, A. (2008). Memory, Individual and Collective. I: Robert E. Goodin and Charles Tilly (eds.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford

Braut, S. (2009). *Validitet*. Tilgjengelig fra https://snl.no/validitet_i_samfunnsvitenskap

Nedlastingsdato: 20.10.2014.

Braut, G.S. og Stoltenberg, C. 2009. *Reliabilitet*. Tilgjengelig fra: <https://sml.snl.no/reliabilitet>

Nedlastingsdato: 20.10.2014.

Brochman, M. (2002). *En husmannskontrakt*. Tilgjengelig fra:

<http://www.svt.ntnu.no/iss/issa/040203.asp> Nedlastingsdato: 13.01.2014

Bø, S. og Eilertsen, T. Følling (2004). *Vårt hjerte vet, vårt øye ser*. Oslo: Kolofon

Christensen, A. Lie (2011). *Om kunsten å bevare - om kulturminnevern og fortidsinteresser i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S

Christensen, A. Lie (1995). *Den norske byggeskikken, Hus og bolig på landsbygda fra middelalderen til vår egen tid*. Oslo: Pax Forlag A/S

Digitalarkivet (2012). *Folketelling 1865 for 0414L Vang prestegjeld, Vang sokn og Furnes sokn. Rosenlund*. Tilgjengelig fra:

http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/bosted_land/bf01038032004944 Nedlastingsdato: 10.10.2014

Digitalarkivet (2011). *Folketelling 1910 for 0414 Vang herred*. Tilgjengelig fra

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036398000318> Nedlastingsdato: 09.08.2014

Digitalarkivet (2014). *Folketelling 1900 for 0414 Vang herred*. Tilgjengelig fra <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037051000013> Nedlastingsdato: 09.08.2014

Digitalarkivet (2010). *Skannet arkivmateriale*. Tilgjengelig fra http://arkivverket.no/URN:db_read/ft/52726/7/?size=full&mode=0 Nedlastingsdato: 09.08.2014

Engen, E. og Hvamstad, P. (2014). *Østerdalsstuer: Lokale bygningstyper med stor symbolverdi*. Estland: Tallinna Raamatutrükikoja OÜ

Fett, Dr. H. (1919). *Gamle bygninger paa Hedemarken*

Guttormsen, T. Snevre og Fageraas, K. (2007). *Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping. Delprosjekt 5 i forskerprosjektet "Verdiskaping Røros"*. (IKU rapport 15). Tilgjengelig fra: <http://www.niku.no/filestore/Publikasjoner/NIKURapport15.pdf> Nedlastingsdato: 25.9 2014.

Hedmarkenkart (n.d.). *Disenhagen*. Tilgjengelig fra: <http://www.hedmarkenkart.no/> Nedlastingsdato:16.10.2014

Hedmarkenkart (n.d.). *Tajet*. Tilgjengelig fra: <http://www.hedmarkenkart.no/?knr=0412> Nedlastingsdato:16.10.2014

Hedmarksmuseet (2008). *Historikk*. Tilgjengelig fra: <http://www.hedmarksmuseet.no/Hedmarksmuseet/Ommuseet/tabid/2155/articleType/ArticleView/articleId/1285/language/nb-NO/Historikk.aspx> Nedlastingsdato: 10.10. 2014

Holme, J. (2005). *Kulturminnevern* (2. utg.). Oslo: Økokrim

Holmene, U. (n.d.). *Riksantikvaren Verneverdi og vernekriterier*. Tilgjengelig fra: http://www.kvadraturenoslo.no/content/ressurser/artikler/art_5_verneverdi_og_vernekriterier_-_ulf_holmene%5B1%5D.pdf Nedlastingsdato: 20.08.2014

Horndalsveen, G. Wiese (1974). *Registreringer av husmannsplasser arbeiderboliger mv. i Hamarregionen*. (upublisert)

Icomos Internasjonale chartre (2004): *Venezia Charteret*. Tilgjengelig fra: http://www.icomos.no/cms/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=39&Itemid=74 Nedlastingsdato: 08.12. 2013.

Jahn, G. (1925). *Byggeskikken på den norske landsbygd*. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå.

Johnson, B.A. og Storbæk, I. (n.d.). *Å oppheve en historisk parentes*. Tilgjengelig fra: <http://www.villbring.no/Artikkell.html> Nedlastingsdato: 15.10.2014

Kjøll, G. (2009). *bi- – tve-*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/amfi-> Nedlastingsdato: 09.10.2014.

Kjøll, G. (2014). *Harry Fett*. Tilgjengelig fra https://snl.no/Harry_Fett Nedlastingsdato: 17.10.2014.

Kulturminneloven (1978). Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50?q=kulturminneloven> Nedlastingsdato: 16.10 2014

Lovdata (1984). *Forskrift om fredning for Åkersvika naturreservat, Hamar, Stange og Vang kommuner, Hedmark*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/MV/forskrift/1984-02-10-273> Nedlastingsdato: 16.10.2014.

Molander, B.(1996). *Kunnskap i handling*. Göteborg: Daidalos AB

Munthe, P. (2014). *Eilert Sundt*. Tilgjengelig fra https://nbl.snl.no/Eilert_Sundt Nedlastingsdato: 10.10.2014.

Myklebust, D. (2014). *Med viten og vilje, - Om kulturminnevernet i Norge*. Oslo: Pax Forlag

Myrvang, B. (2013). *Vaksinering*. Tilgjengelig fra: <http://sml.snl.no/vaksinering> Nedlastingsdato: 20.03.2014.

NOU (2012) *Utenfor og innenfor. Husmannskontrakt eller privilegert partnerskap?* (s.2). Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nm/dep/ud/dok/nou-er/2012/nou-2012-2/28/2/3.html?id=669865> Nedlastingsdato: 13.10.2014.

Orning, H.J. (2014). *Unionsoppløsningen i 1905*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Norges_historie Nedlastingsdato: 17.10.2014.

Paulsen, R. (2013). *Arbetsamhället. Hur arbetet överlevde teknologien*. Polen: Dimograf

Plan og bygningsloven (2008). *Plan- og bygningsmyndighetenes oppgaver og andre myndigheters plikter overfor plan- og bygningsmyndighetene (§ 1-4)*. Tilgjengelig fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71/KAPITTEL_1-1#KAPITTEL_1-1 Nedlastingsdato: 10.11 2014.

Riksantikvaren. *SEFRAK-registeret*. Tilgjengelig fra <http://www.riksantikvaren.no/Veiledning/SEFRAK-registeret> Nedlastingsdato: 28.9.2014.

Schilbred C.S. (2014). *Åker gård*. Tilgjengelig fra https://snl.no/%C3%85ker_g%C3%A5rd

Semmingsen, I. (1961). *Arbeiderfolk forteller, Husmannsminner*. Oslo: Aktietrykeriet

Skappel, S. (1922). *Om husmandsvæsenet i Norge, dets oprindelse og utvikling*. Kristiania: Brøggers Boktrykkeri A/S

Statsarkivet (n.d.). *Branntakst 1874-1878 Tajet*, takstprotokoll fra Vang og Furnes Gjensidige. Hamar

Statsarkivet (n.d.). *Branntakst 1986-95 Disenhagen*, takstprotokoll fra Vang og Furnes Gjensidige. Hamar

Statsarkivet (n.d.). *Branntakst 1874-78 Disenhagen*, takstprotokoll fra Vang og Furnes Gjensidige. Hamar

Stensrud, O. (1983). *Vangsboka* (g.nr.178-194). Gjøvik: Norbok A/S

Sundt, E. (1862). *Om bygnings-skikken på landet i Norge*. Christiania: K. T. Mallings Bogtrykkeri.

Thagaard, T. (2011). *Systematikk og innlevelse, - en innføring i kvalitativ metode*. (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget

Thorleifsen, M. (1991). *Husmannskår i Gålåskretsen og Vang ca.1780-1903*. Oslo: Universitetet i Oslo

Vreim, H. (1944). *Pleien av et bybilde, gater og hus på Røros*. Oslo: Grøndahl & søns boktrykkeri

Wiese G. (1974). *Registreringer av husmannsplasser arbeiderboliger mv. i Hamarregionen*. (Upublisert).

Yourk, E. Urkedal, Solli A., Dyrvik, S. (2011). *Vi arbeidere er ingen faatallig Hær: om husmannsvesenet i Noreg, Luster Sogelag*. Tilgjengelig fra: <http://www.luster.kommune.no/cpclass/run/cpesa62/file.php/def/12013456d12013464odc1d8f/husmannsvesenet-fagrappport.pdf> Nedlastingsdato: 28.10. 2014

Muntlige kilder:

Bækkelund, B: Avdelingsleder Anno skogmuseum, Elverum

Gunnestad J. E.: Konservator ved Glomdalsmuseet, tidligere kulturvernkonsulent i Hedmark Fylkeskommune

Kyllingstad R.: Pensjonert interkommunal planlegger i Hamar og omland.

Lintoft K.: Antikvar Hedmark fylkeskommune avd. for SKP samferdsel, kulturminner og plan

Pedersen. R.: Professor, tidligere konservator og direktør på Hedmarksmuseet.

Rugsveen, M: Avdelingsdirektør Anno Museum Domkirkeodden, Hedmarksmuseet.

Seip, E.: Fylkeskonservator Hedmark Fylkeskommune

Stensrud, O.: Pensjonert bygdebokforfatter. Hovedoppgave i historie 1974 ved Universitetet i Oslo: *Økonomiske og sosiale kår innen husmannsklassen i Stange med særlig vekt på de første tiår av det 19. århundre.*

Thorleifsen, H.: Eier av tvestua Tajet

Bilde -og figurliste:

Figur nr. 1 Husmansplassen Østre Elton, Stange, tegnet av Gunnar Nordby (Fett 1919:7)

Figur nr. 2 Tidlig grunnplan av ei årestue. Gunnar Jahn (1925)

Figur nr. 3 Bildet er hentet ut fra: *Om bygnings-skikken på landet i Norge*; Eilert Sundt (1862:37).

Figur nr. 4 Lømo- stua, Glomdalsmuseet, Elverum 1862:30 foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 5: Nystua innlemmes i bygningskroppen (Sundt

Figur nr. 6 Disenhagen (Hedmarkenkart, 2014)

Figur nr. 7 Oppmålingstegningen er utført av Svein Arne Rudi

Figur nr. 8 Disenhagen. Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 9 Takkonstruksjon av sperrer med stav.

Figur nr.10 Innvendige rom er restaurert etter brann Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 11 Gravhaugen gror ned. Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 12 Arkeologisk undersøkelser Foto: Rudi

Figur nr. 13 Rosenlund (Hedmarkenkart 2014)

Figur nr. 14 Oppmålingstegning er utført av Svein Arne Rudi

Figur nr. 15 Rosenlundstua. Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 16 Sneien i sval mot nord. Svein A. Rudi

Figur nr. 17 Fasade sør i dag. Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 18 Fasade sør med inngang. Foto: Domkirkeodden

Figur nr. 19 Tajet (Hedmarkenkart, 2014)

Figur nr. 20 Fasade av Tajet. Foto: Svein Arne Rudi

Figur nr. 21 Oppmålingstegning, grunnplan av Svein A. Rudi

Figur nr. 22 Dobbelt peis Foto: Svein Arne Rudi

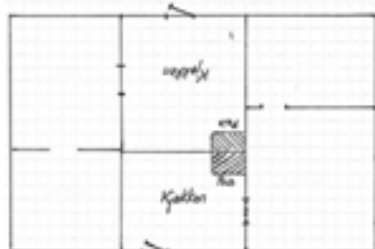
Figur nr. 23 Takkonstruksjon med pipegjennomføring Foto: Svein Arne Rudi

8 Vedlegg

Vedlegg nr.1 Husmannsplassen Hagen, Ilseng i Stange

Husmannsplassen Hagen er gammel. Den er ikke bygget som tvestue, men har gjennomgått bygningsmessige endringer antagelig på slutten av 1700-tallet. Disse endringene besto i at skille mellom de to koven ble revet og en ny vegg ble etablert i stuerommet. Nå fikk den grunnplan som harmonerer med flere av tvestuene som jeg har sett. I følge Stensrud (1983) ble stuebygningen flytte hit da eieren Per og Gunner Hagen solgte gården Søndre Kvæka i 1759. Per og Gønner Hagen døde i henholdsvis 1764 og 1770. I følge en plasskontrakt skulle plassen føres tilbake til Kvæka, men arvinger skulle kunne overta husene. Plassen ble etter deres død delt opp i Vesterhagen og Østerhagen. Det er dermed sannsynlig at huset ble forandret til tvestue allerede i 1770. Gønners søster Dorte Persdatter er den første som Stensrud nevner bor i vestre del. Hun ble gift med Ola Olsen f. Sagsveen. De var husfolk under kvæka¹⁵⁶. Når jeg nevner Hagen er det fordi denne stua framviser overgangen fra akerskusisk stueplan til tvestue, og representerer en overgangsfase. den er antagelig i en tidlig fase.. Jeg synes stua virker som en tidlig utgave

Husmannsplassen Hagen. Tidligere lå plassen under søndre Kvæka på Ilseng

Plantegning er utført av eier Steinar Bjørnstad

Stuen har alderdommelig preg. Hele sneien er laftet. Takvinkelen er slakkere enn de andre tvestuene og ca. 22°. Stuen har tidligere framstått med akershusisk romplan med to kover. Dette kan lese ut spor etter fjerning av veggstokker.

Inngangen mot tunet har bestandig vært der, og er identisk med tradisjonen til den akershusiske stuetyper. Etter oppdelingen fikk stua tilført nok en inngangsdør. Den ble montert på motsatt langvegg. Begge innganger går rett inn på kjøkkenet.. Stuen fikk antagelig endret sin planløsning da den skulle huse to familier på slutten av 1700-tallet. Stuen hadde tidligere fungert som hovedbygning på Søndre Kvæka (Vangsboka Odd Stensrud 1983:262).

¹⁵⁶ Stensrud O. 1983:263

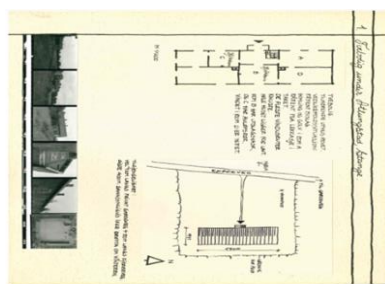
Vedlegg nr. 2

Atlonstad i Stange

Tvestua på
gården Atlonstad
i Stange

Foto: Svein Arne Rudi

Tegning: Gry Wiese

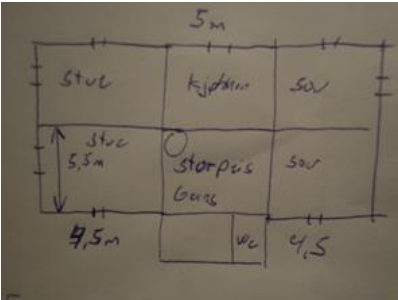
Gry Wiese fikk i 1974 et oppdrag med å registrere forlatte husmannsplasser i Stange med henblikk på å kunne ta dem i bruk. Dette oppdraget fikk hun av Røyne Kyllingstad, interkommunal planlegger for Hamar og omlandet. Denne husmannsplassen er gjengitt som hus nr. 1 i heftet

Wiese(1974) *Registreringer av husmannsplasser arbeiderboliger mv. i Hamarregionen*. Hus nr. 15 er også en tvebolig. Den heter Arstadbakken og har blitt revet. Heftet er oppbevart i Hedmark Fylkeskommune avd. for kulturminner.

Vedlegg 3

Bjørnstad i Brumunddal

Ringsaker kommune hadde 19.09 2000 sendt forespørsel om uttalelse til Hedmark Fylkeskommune angående rivetillatelse. Fylkeskommunen hadde ingen vesentlige innvendinger, og beklaget lang behandlingstid. Tvetua på Bjørnstad fikk innvilget rivetillatelse 3.1 2001 uten befarings.

<p>Bygningen Bjørnstad, 2380 Brumunddal gnr. 730 b.nr. 2</p>	 <p>Bilde av Bjørnstad er sendt av Anne Kristin Rogstad, Ringsaker kommune ved kart og byggesak</p> <p>Grunnplan skissert fra SEFRAK-registeret</p>	<p>I SEFRAK er dette huset oppgitt til å ha huset to familier, og videre vært en husmannsplass. Huset har en lengde på 13,1 m og en bredde angitt til 11,6m. Tvestua har to skorsteiner. Ifølge registreringen i SEFRAK har bygningen en stor peis i gangen. Da bygningen har to skorsteiner sannsynliggjøres nok en peis eller varmekilde i tilknytning til også den andre enheten.</p>
--	--	--

Vedlegg 4

Hedmark Fylkeskommunes uttalelse vedrørende søknad om rivetillatelse på Bjørnstad

Ringsaker kommune
Teknisk sjef
2381 BRUMUNDDAL

RINGSAKER KOMMUNE	
TEKNISK SJEF	
Løpnr.	2001 000 439
Saker.	2001 000 3 18
05 JAN 2001	
Ark kode P	731/2
Ark kode S	
Følgingsnr.	Dokument. nes

Deres ref:

Date: 03.01.2001.

Vår ref.: Sak. nr. 05883/00 Løpnr. 000111/01 Ark. /L94/
Sakbeh. Helge Skoug
tlf. 62 54 45 40 fax. 52 54 44 88

GNR. 731, BNR. 2 - VEDR. SØKNAD OM RIVING - TIL UTTALELSE

Vi viser til Deres brev 19.09.00 og til vår telefonsamtale med Deres kontor (Gustavson) 21.11.00.

Vi beklager at vi ikke maktet å besvare Deres brev innen tidsfristen.

Fotovedlegget i Deres brev, sammen med telefonisk informasjon 21.11.00 gir grunnlag for at vi ikke ville hatt vesentlige innvendinger mot rivingstillatelse.

Med hilsen

Elisabeth Seip
kulturvernleder

Helge Skoug
sivilarkitekt

Vedlegg nr. 5

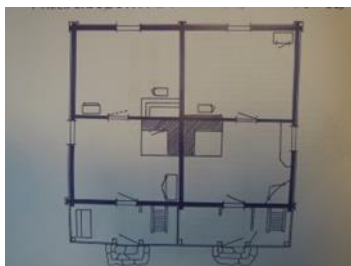
Gamle Sanne, fra Tune i Østfold

Står nå på Anno Norsk Skogmuseum i Elverum

Gamle Sanne,
Tune i Østfold,
Opprinnelig
husmannsplass
under Sanne

Foto: Svein Arne Rudi

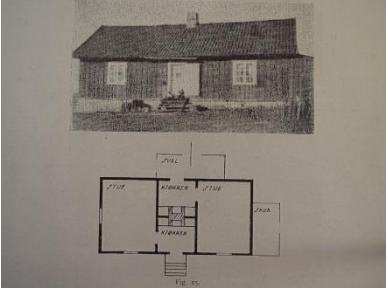
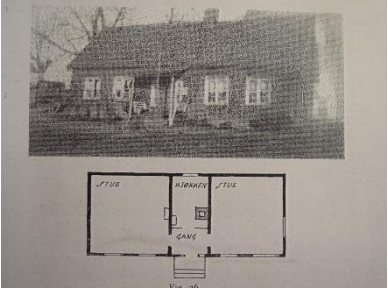
Plantegning: Anno
Skogmuseum, Elverum

Mål: 10,32* 9,80 m. Gamle Sanne er flyttet til Norsk Skogbruksmuseum i Elverum fra Sanne i Østfold. Sanne og Solli Bruk var Nordens største sagbruk. Gamle Sanne ble registrert i Folketellingen i 1900 husmannsplass under hovedgården Sanne. Bygningen er laftet 1. etasje med sneien i stående reisverkreisverk. Bygningen har bislag i reisverk som strekker seg i hele bygningens lengde. I dette bislaget er adkomsten til loftet. Taket er bratt, og tekket med teglstein. Begge leilighetene har hvert sitt ildsted som møtes, og fortsetter i ett pipeløp på loftsrommet. Opplysningene er hentet fra SJF-B.0022, Norsk Skogbruksmuseum, Elverum.

Vedlegg nr. 6

Tvestuer i andre regioner

Gunnar Jahn (1924) sendte en forespørsel til alle landes ordførere om bidrag til å samle inn bygningstyper. Resultatet av denne innsamlingen endte i *Byggeskikken på den norske landsbygd*. I denne presentasjon viser han to tvestuer. Dette er Persbråten og Falkenberggløkka (Jahn 1924:58). Han skriver at disse stuene ikke er alminnelige, men at de fortjener å bli omtalt. Jahn skriver videre at alle stuene som omtales, inklusiv tvestuene, har en brattere takvinkel enn den opprinnelige kovestuen. De var alle tekket med teglstein. Han mente videre at tvestua var et utslag av en videreutvikling og den ville være kostnadsbesparende for bonden. Nedenfor viser jeg Persbråten og Falkenberggløkke som er omtalt på side 56 og 57 i Jahn1924 og Fröreda fra Småland i Sverige

Persbråten, opprinnelig under Smestad, Vestre Aker, Akershus	 <p>Gunnar Jahn 1924:56</p>	Mål: ca.12*6 m. Huset har to adskilte leiligheter med stue og kjøkken. Inngangene er på motsatt side og går rett inn på kjøkkenet. Begge leiligheter har felles pipe. Det var tidligere peis i på begge kjøkkenene jf. Jahn. Ifølge opplysninger fra Lars Roede står stua i dag i tilknytning til skoleanlegget på Persbråten.
Falkenberggløkka, opprinnelig under Hoff, Vestre Aker, Akershus	 <p>Gunnar Jahn 1924:57</p>	Mål: 12,6*5,6 m. Falkenberggløkka har to adskilte stuerom med felles inngang og felles kjøkken. Jeg vet ikke om denne stua fremdeles eksisterer, men ble tatt med for å belyse utbredelsen av tvestuen som fenomen.

Vedlegg nr. 7

Tvestue i Sverige

Storgården Fröreda i Småland i Sverige

<p>Storgården Fröreda i Småland i Sverige</p>	 <p>Bilde: Lill og Sjøberg</p>	<p>Det ser ut som at tvestuen ikke utelukkende er et norsk fenomen. Fra boken Svenska Trähus, nevnes det at storgården Fröreda i Småland hadde flere «tvåvåningslängor med dobblerade mangårdsbyggnader som var sammenbygda under ett gemensamt tak» (Lill og Sjøberg 2002). Husets byggeår er anslått til siste halvdel av 1700-tallet.</p>
---	---	--

Vedlegg nr. 8

Undersøkelsesspørsmål

- Spørsmål om husmannsvesenet, vernemyndighet og samfunn.

Problemformulering

Hvilke behov skulle husmannens tomannsbolig dekke, og hvorfor virker denne stueformen lite kjent blant kulturminneforvaltningen i dag?

Undersøkelsen fokuserer på husmannsvesenet fra slutten av 1700-, og til starten på 1900-tallet. Det primære nedslagsfelt er Hamar- og Ringsakerregionen.

Del 1, - demografi og samfunn

Spørsmål 1 Hva var bakgrunnen til at husmannsvesenet ble etablert?- Gi en kort introduksjon.

Spørsmål 2 Industrialiseringen på 1800-tallet endret samfunnet. Hvilke konsekvenser fikk denne endringen for husmannsklassen:

- A) Politisk
- B) Sosialt
- C) Samfunnsmessig

Spørsmål 3 Hva var de viktigste årsakene til at husmannsvesenet ble avskaffet?

Del 2,- vernemyndigheter

Den første lov om bygningsfredning kom i 1920. Mange bygninger ble fredet på relativ kort tid. De ble fredet enten på bakgrunn av arkitektur eller alder. Det var ikke plass til husmannens boliger på denne listen.

Spørsmål 4 Hvordan kunne en stor gruppe av befolkningen sine boliger bli holdt utenfor det «gode verneselskap» over en lengre periode?

Spørsmål 5 Minoritetsgrupper har i dag fått en økende oppmerksomhet, noe som de også fortjener.

- A) Har fokuset på husmannens bolig og levesett også fått økte sitt fokus?

I tilfelle JA:

- B) På hvilken måte kommer dette til syne?
- C) Når skjedde denne endringen i fokuset?
- D) Hva var bakgrunnen til denne fokusendringen?

I tilfelle NEI

- E) Hva kan grunnen være til at forskningen på variasjonen av husmannsboliger nærmest har stått stille?

Del 3, - husmannsboligen

Vi har variasjoner i byggeskikken over det ganske land. Å samle informasjon var Eilert Sundt en foregangsmann for bl.a. med sin avhandling om *Bygningsskikken på landet i Norge* (1862). Gunnar Jahn videreutviklet dette systematisk med sin undersøkelse om arbeider og husmannens hus i sin avhandling *Bygningsskikken på den Norske landsbygd* (1924).

Spørsmål 6 A) Vet du om det finnes annen forskningslitteratur som belyser husmannens boligvariasjoner enn nevnte under innledningen til del 3?

I tilfelle JA

B) Hvem initierte den, og hvem utførte den?

Spørsmål 7 A) Hva kjennetegner husmannsboligen?

B) På hvilken måte har disse boligene utviklet seg fra slutten av 1700-tallet med tanke på konstruksjon og romplan?

Spørsmål 8 A) Kjenner du bygningstypen tomannsbolig brukt som husmannsbolig på 1800-tallet? B)

I tilfelle JA

B) - Utdyp kunnskapen

Spørsmål 9 A) Hva kan grunnen være for at bonden etablerte tomannstuer for sine husmenn i stede for de vanlige husmannsstuene?

B) Hvor tror du han fikk ideen/ impulser til å oppføre denne bygningstypen fra?

C) Diskuter årsaken til at denne stueformen ble avviklet.

D) Hvordan mener du avviklingen av stueformen gikk i forhold til de vanlige husmannsboliger for bare en familie.

Vedlegg nr. 9

Spørsmål knyttet opp mot forvaltningen

Samspill mellom den offisielle og den folkelige byggeskikken

Bruksskikk, byggeskikk og endringsskikk

Spørsmål 1 Minoritetsgrupper har i dag fått en øket oppmerksomhet, noe de også fortjener. Husmannsvesenet var ikke noen minoritetsgruppe, snarere tvert imot.

Hvordan kan en stor gruppe av befolkningen sine boliger bli holdt utenfor det « gode verneselskap» over en så lang periode?

Spørsmål 2 Hva var bakgrunnen til at husmannen ble tatt inn i «vernevarmen», og når skjedde denne endringen på tidslinjen?

Spørsmål 3 Industrialiseringen på 1800-tallet endret samfunnet. Hvilke konsekvenser fikk dette for husmannsklassen sosialt og kulturelt?

Assmann deler operasjonelle minner inne i fire kategorier. Dette er **individuelle, sosiale, politiske og kulturelle minner**. Kollektive og individuelle minner har til felles at noe vil bli husket og noe vil bli glemt,

Spørsmål 4 Du er med på å bestemme, i kraft av din stilling, hvilken historie som skal beholdes som den offisielt «riktige». Kan du forsøke å klargjøre de kriterier du synes er viktig å trekke fram i diskusjonen om valg av historie (hvilken vernefilosofi har du som utgangspunkt ved utvelgelse av kulturminner med betydning)?

Spørsmål 5 Forsøk og beskriv myndighetenes kulturminnesatsning fra tidspunktet kulturminnemyndighetene ble etablert tidlig på 1900-tallet og til dagens satsningsområde.

Spørsmål 6 Kulturminner har i lang tid blitt benyttet i oppdragelsen av befolkningen. Hva som var det politiske korrekte ble forsterket og det motsatte ble dysset ned eller fortiet. Hva som er politisk korrekt endres i takt med samfunnet. Hvilken «klesmote» som kommer, og hvem som blir etterlatt er derfor skiftende. ICOMOS Venezia Charteret regnes som grunnloven i det internasjonale kulturminnearbeid. Kulturminnet tilhører så langt det er mulig sitt opprinnelige sted. Dette gjelder også de kulturminner som er vonde og vanskelige. Om du må velge mellom fagkretsen og det politiske korrekte. Hvem velger du, og hvorfor?

Så langt jeg har kjennskap til i dag har myndighetene lite eller ingen kjennskap til denne boligfunksjonen. Flere av stuene jeg har kommet over har blitt revet, og det med myndighetens mer eller mindre velsignelse

Spørsmål 7 Du har forekomst av tvestue innen ditt ansvarsområde. Hvorfor er det viktig/ ikke så viktig å fortelle historien om tvestuen til våre etterkommere? Gi en begrunnelse for ditt syn